

LUCIDA

INTERVALLA

PRILOZI ODELJENJA ZA
KLASIČNE NAUKE

36
(2/2007)

FILOZOFSKI FAKULTET
U BEOGRADU
2008

Marjanca Pakiž

Bik, jasen, zmije i ljudi: Pad Troje po Eneji

Abstract. The author offers a new commented translation of Book Two of the Aeneid. The introductory essay deals with the composition of *Aeneis* 2, its main characters, the question of Aeneas' unconsciousness of his own mission, as well as elements of Virgil's poetic procedure, including his representation of light/darkness and sound/silence.

Key Words: Trojan Horse, Sinon, Fall of Troy, Fire, Aeneas, Dreams, Ghosts, Mission.

Drugo pevanje *Eneide* jedno je od tri koja je Vergilije 23. godine pre n.e. pročitao pred Oktavijanom Avgustom. Ipak, desetak nedovršenih stihova u ovom pevanju i barem jedno mesto za koje se misli da ga je autor umetnuo kasnije ukazuju na to da je pesnik i dalje pokušavao da ga dotera, sve dok pred smrt nije naložio da se cela *Eneida* spali. To je, kako se zna, sprečio sam Avgust;¹ drugo pevanje moglo ga je očarati već i samom temom: pad Troje, prema tada već uvreženoj legendi, prapostojbine rimskog naroda;² potom, celovitom, preglednom i zaokruženom

¹ Pošto se već proslavio *Bukolikama* i *Georgikama*, Vergilije je *Eneidu* pisao čitavih 12 godina. Postoji priča da ga je Avgust sa svog pohoda na Kantabre u tome podsticao u pismu i tražio da mu pošalje barem neki dovršeni deo speva. Kasnije je Vergilije pred njime čitao II, IV i VI pevanje. Na putu iz Grčke 19. pre n.e. Vergilije se razboleo i, kada je u Brundiziju osetio da se bolest pogoršava, zatražio je rukopis speva u nameri da ga spali. Prijatelji, Tuka i Varije, opomenuli su ga da to Avgust ne bi odobrio, posle čega im je pesnik zaveštao rukopis pod uslovom da ga ni u čemu ne promene i da nedovršena mesta ostave takvima kakva jesu. Donat, *Vita Vergilii* 13, 14. *Augustus carmina Vergilii cremari contra testamenti eius verecundiam vetuit*, Plin. VII, 30. Slično Gelije i Makrobije.

² Priča o maloazijskom poreklu Rimljana proširila se Rimom posle Prvog punskog rata koji je završen 241. pre n.e. (pesnici Nevije, Enije, analista Fabije Piktora), a bila je popularna i u I veku; moguće je da su je forsirali potomci starih etrurskih patricijskih porodica (kao što je prema Horaciju Mecenina, C. I, 1), oslanjajući se na izvore o lidijskom poreklu Etruraca: Herodot I, 94, Livije I, 1, Dionisije iz Halikarnasa. I, 49, 53. Kasnije Tacit, *An.* 4, 55. Ipak, ni kod Livija ni kod Dionisija nema ničeg o dospeću

kompozicijom u kojoj se epska naracija glavnog junaka, mitskog pretka Julijevske loze,³ pretvara u njegovu sve intimniju i sve emotivniju ispovest; najzad Avgusta su, i više nego pesnički zamah i veština Vergilijeva, mogle, kao vladara ustoličenog posle građanskih ratova, dirnuti filozofske ili etičke poruke ovog pevanja: treptavi pre no kolebljivi stavovi o sudbini, o neznatnosti ljudskih moći pred božanskim silama koje nepredvidljivo i obesno utiču na prirodu i narode, o ljudskoj volji, o požrtvovanosti i misiji.

Drugo pevanje je monolog glavnog junaka speva. Eneja je posle brodoloma dospao u Kartaginu i pronašao svoje ljude. Kraljica Didona priređuje im večeru na kojoj Eneja njoj i njenim dvoranima prepričava događaje koji su se desili u Troji u jednom danu i jednoj noći sedam godina ranije. Didoninom molbom da ispriča kako je Troja pala te da potom opiše i svoja lutanja završava se prvo pevanje.⁴ Na samom početku drugog Eneja se s izvesnim oklevanjem upušta u svoju priču jer mu je teško da »obnovi neizrecivi bol« – *infandum renovare dolorem*. Potom najavljuje temu pevanja »poslednje stradanje Troje« – *supremum Troiae laborem* i, primećujući da je noć već dobro odmakla, priču ipak započinje. Samo nekoliko Enejinih samouvida-komentara nad onim što

Trojanaca u Kartaginu. Pretpostavlja se da je izvor za tu epizodu Vergiliju mogao biti Nevijev *Punski rat*.

³ Drugo ime Enejinog sina Askanija bilo je Jul. Vergilije ova dva imena koristi ravnopravno. U I, 268 Vergilije sugerše da je detetu ime dato po Iliju-Troji: *At puer Ascanius, cui nunc cognomen Iulo additur (Ilus erat dum res stetit Ilia regno)*... Ne zna se ko je prvi povezao ovo ime sa imenom *gens Iulia*, možda čak sam Julije Cezar; v. i nap. 15. Vergilije je ovu ideju svakako razvio, povezujući sa imenom Enejinog sina okolnost da je Cezar (kao deda-ujak) usinio Oktavija, koji će time preći u *gens Julia* i prozvati se novim imenom Gaj Julije Cezar Oktavijan. Uz to, budući da je Enejina majka boginja Venera (*Il. II, 820*), on Oktavijanu, svome zaštitniku, dodeljuje i božansko poreklo. Oktavijanova pobeda nad Kleopatrom mogla je biti dodatni motiv Vergiliju da razvije priču o »afričkoj kraljici«.

⁴ Iz prvog pevanja saznajemo da Didona zna za Trojanski rat, da je čula za Eneju i za druge junake obe strane; štaviše, na zidovima kartaginskog hrama izvedene su scene iz Trojanskog rata koje su već videli i Eneja i njegovi drugovi. Na kraju prvog pevanja saznajemo i da Enejina lutanja traju već sedam godina... Vergilije tako »raščiscava scenu«: drugo pevanje biće pesma isključivo o padu Troje.

se zbivalo u Troji te poslednje noći i jedno njegovo direktno obraćanje Didoni prekidaju naraciju i vraćaju čitaoca u realnost, na prvi nivo celog speva.⁵ Drugo pevanje može se podeliti na tri približno jednake celine: pojavljivanje drvenog konja pred zidinama Troje i reakcija Trojanaca; ulazak Grka u grad, zauzimanje grada i kraljevskog dvora; Enejin povratak kući i porodici i njihovo bekstvo iz Troje.⁶

Na početku prve celine konj je već pred gradom. Eneja doduše ne objašnjava gde su ga Grci sagradili ni kako su ga dovukli do tog mesta, ali opisuje njegovu strukturu i svrhu. Mi (čitaoci i Didona) znamo da je konj klopka i da je pun vojnika, ali Trojanci ne znaju; kao što kod Sofokla Edip postupno saznaje ono što svi znaju, tako i Vergilijevim Trojancima predstoji mučno osvešćenje, kojim će, međutim, početi tek druga celina. Odnos Trojanaca prema konju, od čuđenja i neverice do potpune ubeđenosti da je sprava dar za Minervu, Vergilije pažljivo gradira: Laokoon-tovo upozorenje da je konj klopka i njegovo bacanje koplja (koje će ostati da visi zabodeno u drveni bok čitavih 145 stihova) prekida još jedna epizoda: pojava i priča grčkog kontrašpijuna Sinona. Njegovo »obrazloženje«, a potom i božanska intervencija koja dovodi do smrti Laokoonta i njegovih sinova, ubediće Trojanace da konja s veseljem i uz proslavu uvuku u grad.

U prvom delu ovog pevanja Eneja se nigde ne pojavljuje; njegovo neodređeno *mi* ili *Trojanci* ne podrazumeva nužno da je on bio u masi naroda, negde uz kralja; on prosto prepričava ono što svi znaju; čini se da Eneju kao gledaoca uključuje tek detaljan opis zmija koje će napasti Laokoonta, ali ga do kraja prve celine ipak nikakva lična reakcija ne izdvaja iz mase.

Na početku druge celine, koja se, kao i treća, dešava u noći, Vergilije uključuje Eneju kao svedoka i učesnika u događanjima: posle Enejinog sna, u kojem mu Hektorova sen proriče pad Troje i najavljuje njegovu misiju, sve do kraja pevanja događaji će biti prikazani isključivo kroz

⁵ 195–9; 241–2; 739–40; ova mesta su nekakvi Enejini uzvici ili uzdasi nad onim što se dešavalo u noći pada Troje. U stihu 506, kojim se najavljuje ubistvo Prijama, Eneja pita Didonu da li želi da čuje kako je skončao Prijam. Njen odgovor ne čujemo. Ovo pitanje uvešće čitaoca u najdirljiviju ali i najsuroviju scenu drugog pevanja.

⁶ Ovu podelu predlaže Austin, XI.

Enejinu vizuru. Izuzev nekoliko stihova u kojima će sveštenik Pant ispričati šta je on video⁷, Eneja priča samo ono čemu je sam prisustvovao i što je pred njega iskršavalo dok se kretao kroz grad: grčke trupe koje već haraju Trojom, ulične borbe, paljenje grada, osvajanje kraljevskog dvora, najzad ubistvo Polita, Prijamovog sina, i samog Prijama. Vergilije je tim postupkom dobio mogućnost odabira među verzijama koje je sreo u književnim izvorima,⁸ kao i mogućnost da za pojedine likove i događaje smisli nove. Uz to, Enejina proživljavanja i njegov sve ispovedniji ton pojačavaju dramatičnost koju nose već i sami događaji, pri čemu se i Enejin lik sve više razvija i otvara.

Prijamova pogibija pri kraju druge trećine pevanja predstavlja dramski vrhunac i zatvara glavnu temu: Troja je osvojena, preostaje pljačka i zarobljavanje stanovnika...

U hramu kraj dvora Eneja će spaziti Helenu koja se tu krije u strahu od osвете obe zaraćene strane. Njena pojava podsetiće čitaoca na prvobitni uzrok rata; Vergilije time još jednom zatvara krug. Ipak, epizoda s Helenom ima još jednu funkciju: Enejin poriv da je ubije dovodi na scenu njegovu majku Veneru koja ga u tome sprečava. Boginja sinu otkriva

⁷ 324–35.

⁸ O Vergilijevim književnim izvorima za priču o padu Troje više se nagađa nego što se pouzdano zna. Ni u *Ilijadi* ni u *Odiseji* nema ničeg o samom zauzimanju grada ni o sudbini njegovih stanovnika neposredno posle toga. Dva kiklička epa, Arktinovo *Razorenje Troje* i Leshejeva *Ilijada mala* imali su za temu ova dešavanja; popis događaja pre nego njihova skraćena verzija sačuvani su kod Prokla. Euripidove *Trojanke* i *Hekuba* bile bi tako jedini do danas sačuvani Vergilijevi mogući izvori. Sofoklove tragedije *Laokoont* i *Sinon* su izgubljene, kao i rani rimski pesnici i historiografi, osim oskudnih fragmenata. Drugo pevanje je prva celovita verzija priče o padu Troje koja je dospela do nas. (Austin X). Iz kasnijih izvora (Kvint Smirnjani i drugi, čak i iz likovnih predstava na vazama, novcu, ili npr. u Pausanijinom opisu leshe (zbornice) Knidana u Delfima, u kojoj je Polignot naslikao zauzeće Troje (X, 25 i dalje) može se videti da je postojalo mnogo verzija o sudbinama pobeđenih Trojanaca, a i Grka. Vergilije odabira verzije i delimično ih menja ili dopunjava. Prema Sofoklu, kako navodi Dionisije (I, 48), npr. Eneja je otišao iz Troje pre nego što su Grci upali u grad; Dionisije navodi i verziju po kojoj je Eneja izdao Trojanace, prema drugoj verziji on se herojski brani, potom priznaje poraz i pregovara s Grcima o uslovima predaje tj. o vremenu potrebnom za »iseljenje« preostalog trojanskog naroda (o tome više Austin XV i još mnogo više Heine, 263–85).

prave uzroke propasti Troje: grad ruše bogovi koji su se potpuno razularili, čije obrise jedva razaznajemo u sveopštem razaranju, dimu i prašini. Ova epizoda, za koju neki misle da je dodata kasnije,⁹ može se smatrati mitološkim obrazloženjem ili nekakvim kozmičkim klimaksom pevanja: ljudi su samo pioni u božjim rukama – protiv božanskih sila ili protiv sudbine se ne može.

Venera podseća Eneju na porodicu. Njegovim povratkom kući počinje treća celina. Vatra koja se približava kući, odbijanje oca Anhiza, ostarelog i oduzetog, da krene u progonstvo, Enejina nemoć i predomišljanje, očajnička reakcija njegove žene Kreuze, ubrzavaju radnju iz scene u scenu – sve dok je ne zaustavi čudo: plamičak koji se u obliku kupe pojavljuje na glavi Askanija-Jula, Enejinog sina, i, kao znak božanske potvrde, zvezda padalica koja preleće nebom.

Porodica se izvlači iz grada; očekivalo bi se da će se pevanje tu završiti jer je najdramatičniji deo već za nama. Vergilije, međutim, dodaje još jednu epizodu, u kojoj dolazi do kulminacije Enejine lične drame i njenog razrešenja: Kreuza nestaje, Vergilije nikad neće reći gde i kako – kao što u ratovima biva.¹⁰ Pandan Hektoru iz Enejinog sna, Kreuzina sen će mužu potvrditi da je umrla, proreći mu i bolje obrazložiti misiju koja mu predstoji: da osnuje »novu Troju« u »zapadnoj zemlji«, da se ponovo oženi i postane začetnik dinastije...

Kao kakva koda preostaje desetak stihova u kojima Eneja, Anhiz, Jul i iznenađujuće veliki broj drugih izbeglica kreću u brda, pravcem koji je svojim padom pokazala zvezda. Pevanje se završava u potpunoj tišini.

⁹ Stihovi 567–88. Ovo mesto bilo je predmet brojnih filoloških rasprava od antike do danas. Austin (218) zastupa mišljenje da to jesu Vergilijevi stihovi, ali naknadno umetnuti, pri čemu autor nije stigao da »izglača prelaze« tj. da ih sasvim uklopi u okolni tekst.

¹⁰ Nizom pitanja koja i dalje, posle sedam godina, sebi postavlja i nekakvim uzdahom o »zloj božanskoj sili« koja mu je u pometnji pomutila pamet Eneja (Vergilije) ostavlja otvorenim problem Kreuzinog nestanka (735–40). Čitalac može samo pretpostavljati šta joj se moglo desiti. Ne toliko osećaj krivice i kajanja koliko Enejino indirektno priznanje (i Vergilijevo uočavanje) ljudske nemoći i nepribranosti u trenucima bekstva i panike provejava kroz ove stihove.

Eneja

Ako bi se očekivalo da mitski praosnivač Rimske imperije bude energičan, preduzimljiv i ahilovski ćudljiv heroj, Eneja iz drugog pevanja to svakako nije.¹¹ Lep doduše jeste: njegova kosa blista, ten podmlađen, oči imaju mladički sjaj – ali takvim ga je učinila majka Venera u prvom pevanju da bi se dopao kraljici Didoni. U ovom pevanju Eneja, kao pripovedač, ne ističe sebe kao aktera; on je pre posmatrač, smeran i skroman čovek, koji ne samo što se ne razmeće svojim herojskim podvizima, već Didoni priznaje da su ga u nekoliko bojnih akcija uvukle emocije, a ne nekakav plan i strategija, pogotovo ne njegova. Događaji ga prosto snalaze i on se iz njih ispetljava kako ume i zna. Osećaj tuge i ljudske nemoći pred višim silama Vergilije postupno pojačava kroz doživljaje i preživljavanja glavnog junaka i naratora: od čuđenja i žaljenja nad glupošću i naivnošću Trojanaca, potom očajničkih pokušaja, mahom neuspešnih, da se suprotstavi Grcima koje pesnik, uz poneki izuzetak, prikazuje kao nezaustavljivu i bezličnu ratnu mašineriju, do užasa pred surovim ubistvom Prijama, čemu Eneja pritajivši se prisustvuje, i najzad do ličnog gubitka, smrti sopstvene žene.

Strašni događaji koji Eneju snalaze i njegove emotivne reakcije na njih kao da mu ne dozvoljavaju da postane svestan svoje buduće uloge vođe i misije koja mu predstoji. Tuga koja ga preplavljuje pri pojavi Hektorove seni u njegovom snu, kao i preneraženost i očaj pri pojavi Kreuzine seni

¹¹ Vergilijev Eneja iz ovog pevanja mnogo je bliži običnom čoveku, kojeg, nepripremljenog, snalaze strašni događaji. Homerov Eneja iz XX pevanja *Ilijade* je pravi epski heroj koji deli megdan sa samim Ahilejem i koga tom prilikom Posejdon spasava od pogibije. Sin Anhiza i Afrodite, Homerov junak stavljen je pod zaštitu bogova koji ga neprestano nadziru, usmeravaju i spasavaju; o svome poreklu i rođaćkim vezama sa Prijamom on govori u dijalogu s Ahilejem pred sam njihov sukob, *Il. XX*, 215–40. Eneja je vođa Dardanaca, saveznika Troje, *Il. XX*, 820. U petom pevanju on se sukobljava sa Diomedom i biva ranjen; spasava ga Afrodita. Homerov Eneja je, dakle, u velikoj meri pion u rukama bogova; nekako se oseća da oni s njim imaju dalje namere (*Il. XX*, 307–8), kao da je legenda o njegovoj misiji da nastavi trojansku dinastiju u Italiji postojala barem u vreme kada je *Ilijada* zabeležena; Etrurci su za nju znali u VI–V veku, kako se vidi iz arheoloških nalaza (Cerman. 135). Eneja-heroj, za koga je Didona već čula, sada se uz to pokazuje kao čovek, mnogo osetljiviji i smerniji, nego što se očekuje od slavnog junaka.

ostavljaju ga bez odgovora; bol je neizreciv (*infandus*), kako je pripovedač i najavio na početku pevanja. Takođe nema nikakve Enejine reakcije niti bilo kakvog naknadnog komentara na najavu budućih zadataka. Njegovu skromnost i neosvešćenost Vergilije naglašava i iznenađenošću nad brojem izbeglica koje se okupljaju kraj napuštenog hrama izvan zidina, a koji ga proglašavaju vođom.

Umoran čovek, željan smirenja i utehe, pre nego heroj koji jedva čeka da pojuri u bitku, očaraće kraljicu¹² – to je verovatno bio dodatni motiv Vergiliju da Enejin lik u drugom pevanju razvije na ovakav način.

Enejina porodica (Kreuz, Askanije, Anhiz)

Kreuzin¹³ lik, ocrtan kratko i jasno, predstavlja paradigmu rimske matrone: njen osnovni zadatak su kuća i deca, a smisao života odanost i

¹² U prvom pevanju Venera u liku kartaginske devojke-lovca priča Eneji o Didoninomu životu: njenom srećnom braku sa kraljem Sihejem, o zlom bratu, Pigmalionu, koji joj je na prevaru ubio muža i dokopao se vlasti, posle čega je Didona sa najodanijim ljudima (i sa blagom) pobešla iz Tira i osnovala nov grad, Kartaginu (I, 333–70). Kako je taj novi grad organizovan i napredan, i koliko je Didona kao kraljica uspešna Eneja može sam da zaključi posmatrajući njegovu izgradnju i funkcionisanje sa obližnjeg brda (I, 418–29) i potom izbliza, obavijen neprozirnim oblakom, u hramu u kojem Didona sudi i određuje poslove svojim podanicima (I, 496–509). Didona je odgovorna osoba, s izbegličkim iskustvom, uz to već dugo udovica – Eneja je za nju idealna prilika. Ipak Vergilije u Enejin i Didonin odnos uvodi i dve božanske intervencije: u prvom pevanju Venera podmlađuje Eneju; uz to, za svaki slučaj, ona njegovog sina uspavljuje i sklanja na Idu, a svoga sina Amora pretvara u Jula. Njegov je zadatak da na večeri začara kraljicu i navede je da se zaljubi u Eneju (I, 657–95 i 709–22).

¹³ Prema Pausaniji (X, 26) na već pomenutoj Polignotovoj slici bile su prikazane i zarobljene Trojanke, među nima i Kreuz. Pausanija napominje da pesnici kažu da su Kreuzu od ropstva izbavile Afrodita ili Velika majka bogova i da je ona Enejina žena – ne zna se da li pri tom misli i na Vergilija. On takođe spominje da se kod Lesheja Enejina žena zove Euridika; to ime spominje i Enije (An. 37). Kod Dionisija Eneja je pobegao iz Troje sa ženom, ali se ne navodi njeno ime (I, 48). Kod Vergilija Euridika je Orfejeva žena (Georg. IV), možda je zato on Enejinoj ženi dao drugo ime. Livije spominje Kreuzu (I, 3), ali nije siguran da je ona rodila Askanija (»bilo ko i bilo gde da ga je rodio...« I, 3). Prema Neviju i slikama na vazama Enejina žena je otišla u progonstvo zajedno s njim (Austin XVI). Ne zna se da li je Vergilije sam stvorio ovakav lik Enejine žene (i njene seni) ili ga je u tome nadahnuo još neki helenistički prethodnik.

pokornost mužu. Ipak, u prelomnim trenucima od prave žene se očekuje da bude pribranija od muža, da podvikne i da, ako treba preživeti, plaćem nametne svoju volju. Sukob između Kreuzine prisebnosti u želji da spasi porodicu i Enejinog iracionalnog srljanja u boj u kojem nema nikakvih izgleda Vergilije preseca božjim znakom; tako se razrešava supružnička »svađa« i nagoveštava buduća uloga Enejinog sina. Najbolje Kreuzine odlike, sva njena mudrost i plemenitost, pokazuju se Eneji tek posle njene smrti.

Sudeći po tome da ga majka još nosi i da uz oca »više pocupkuje nego hoda«, kako nežno primećuje Vergilije, Enejino jedino dete, Askanije, budući začetnik lacijske dinastije, mogao bi u ovom pevanju imati oko tri godine.¹⁴

Iako oduzet¹⁵ i starački ćudljiv, Vergilijev Anhiz je pravi rimski *pater familias*. Njegova reč se bezuslovno poštuje, a on, kao kakav ranorimski član senatorsko-sveštenećkog reda, tumači božja znamenja i odlučuje o sudbini cele porodice. Anhizov težak karakter pomalo krnji empatiju današnjeg čitaoca koju inače izaziva izbeglička sudbina starog čoveka.

Prijam i Hekuba

Potresnom sudbinom staraca u ratu, koje jače od telesnih patnji i neizvesnosti za sopstveni život pogađaju smrti dece i ukidanje budućnosti

¹⁴ Vergilije je odabrao verziju po kojoj je Askanije Enejino i Kreuzino jedino dete. Kod Dionisija Eneja ima više dece a najstarijeg Askanija on, posle predaje Troje, šalje u zemlju Daskilij (Propontida) gde se nalazi Askanijsko jezero (I,46; I,47); kasnije Askanije se vraća u Troju i zajedno s Hektorovim sinom (koji u toj verziji ostaje živ) obnavlja trojansko kraljevstvo. Kao izvor za tu verziju Dionisije navodi Helanika, logografa iz V veka. Livije se koleba u izboru Askanijeve majke: Kreuza ili Lavinija kojom će se Eneja oženiti u Italiji, ali je »sigurno« da je on Enejin sin »koga rod Julijevaca naziva Julijem i smatra tvorcom svoga imena« (I, 3).

¹⁵ Anhiz je praunuk Dardanov i Prijamov bliski rođak (II. 210–40). Zbog njegove izuzetne lepote Afrodita ga je zavela dok je čuvao goveda na planini Idi; tako je začeo Eneja, zbog čega se boginja pokajala i nastojala da to sakrije naredivši svom ljubavniku da o njihovoj vezi ćuti. Anhiz se, međutim, u pijanom stanju izbrbljao i pohvalio se pred drugovima svojim ljubavnim podvigom. Zbog toga ga je Zevs osinuo strelom i obogaljio, prema nekim verzijama oslepeo, prema drugim ubio (Hyg. *Fab.* 94). Eneja je od svoje pete godine živeo kod oca, dotle su ga čuvale nimfe.

porodice, Vergilije je simbolično potvrdio glavnu temu pevanja. Prijama i Hekubu, kao kralja i kraljicu, on ni po čemu ne odvađa od ostalih Trojanaca, i njih će snaći smrt ili zarobljavanje. Hekubinu sudbinu u ovom pevanju nećemo saznati do kraja jer Eneja napušta scenu posle ubistva Prijama; kraljica, njene kćeri i snahe ostaju zbijene uz žrtvenik. Poput Kreuze i Hekuba je mudrija od muža i u bezizlaznoj situaciji, koju shvata bolje nego on, pokušava da uz njega provede poslednje trenutke. Prijamovim likom Vergilije podvlači neumitnost propasti Troje: na početku pevanja Eneja ističe Prijamovu naivnost u dijalogu sa Sinonom: kralj je predstavnik »stare garde«, nesvestan da su ideali njegove generacije već pregaženi: utešne reči koje upućuje Sinonu isključuju bilo kakvu kraljevu slutnju o njegovoj špijunskoj funkciji. Prijamovu veru u stare vrednosti potvrđuju i reči koje u nemoćnom besu upućuje Neoptolemu dok mu on pred očima ubija sina: Ahil, Neoptolemov otac, znao je pravila ratovanja i držao se običaja i moralnih načela te mu je zato i vratio Hektorovo telo na ukop.¹⁶ U kontrastu sa Neoptolemom, koga Vergilije u ovoj sceni prikazuje kao moralnu ništariju i surovog ubicu (ne kao ratnika), Prijamov slabašni starački pokušaj da se oružjem suprotstavi grčkoj sili deluje još potresnije. Za razliku od Eneje, koga od bezumnog srljanja u boj spasava božanska intervencija, Prijam nema tu privilegiju. Ostaje nejasno da li je, i kada, Eneja video obezglavljeno kraljevo telo kako nesahranjeno leži na obali, ili je to samo Enejin naknadni komentar ili Vergilijeva poenta o nepravедnosti sudbine i ćudljivosti bogova.¹⁷

Sinon

Lik lažnog zarobljenika Sinona ima višestruku funkciju, presudnu za razvoj radnje u prvoj celini drugog pevanja: njegova priča »objasniće«

¹⁶ Il. XXIV, 460 i dalje.

¹⁷ Stihovi 557–8. Postojala je i verzija prema kojoj je Prijam u dvoru zarobljen, a ubijen na obali kraj Ahilejevog groba (Seneka, *Trojanke* 139 i dalje) Sličnu sudbinu, od visokih položaja u državi do nedostojne smrti u Egiptu imao je Pompej, što je dovelo do upoređivanja sa Prijamom. cf. Lukan VIII, 667 o Pompejevoj smrti, i Plutarh, *Pompej* 80. Servije za ovo mesto kaže *Pompei tangit historiam*.

Trojancima pojavu drvenog konja, pokazaće njihovu naivnost (ali i samilost); najzad Sinon je taj koji, u dogovoru sa glavninom grčke vojske koja plovi od Teneda, otvara konja, pušta grčke vojnike u Troju, a potom likujući podmeće požar za požarom. Njegov se karakter ubedljivije otkriva iz same njegove priče, nego iz povremenih ogorčenih Enejinih komentara o njemu. Sinonove retrospekcije podsetiće čitaoce na nekoliko događaja koji prethode zauzimanju Troje: žrtvovanje Ifigenije, krađu paladija, priču o Palamedu, prikazaće Odiseja kao paradigmu grčke lukavosti i pokvarenosti.¹⁸

Sinon kao polazišta za svoje priče uzima događaje koji su poznati Trojancima (i čitaocima), ali ih pomalo iskrivljuje ili nadograđuje ili smišlja potpuno nove verzije, kakva je ona o tome kako ga je Kalhant namenio za žrtvu i kako je tu sudbinu izbegao pobegavši od Grka. Trojanci mu veruju upravo zato što su im izvesni elementi njegovih priča poznati te Sinonove »nadogradnje« lepo popunjavaju njihovu radoznalost i glad za detaljima. Sinon sliku o sebi kao žrtvi podlih Grka pojačava i emotivnim izlivima: zapomaganjem, zaklinjanjem, žaljenjem za decom i ocem koje više neće videti, navođenjem mogućnosti da ih Grci kao rođake izdajnika pobiju; najzad on se napadno odriče prethodne domovine i tobož miri sa sudbinom. Na Prijamovo direktno pitanje, šta je konj i čemu služi, Sinon ne odgovara odmah, već započinje priču poizdalje što mu daje priliku da svoje izlaganje zamuti i spreči da Trojanci zatraže dodatna objašnjenja. Uz to, tvrdeći da su Grci odustali od daljeg ratovanja i da su već na putu kući, on u svojim »obrazloženjima« igra na

¹⁸ Sinonov otac Esim je brat Antikleje, Odisejeve majke. Antikleja i Esim su deca Autolika, Hermesovog sina. I Odisej i Sinon nasledili su od dede Autolika, a ovaj od oca Hermesa, zaštitnika trgovaca i lopova, sposobnost da se pretvaraju i da ubedljivo lažu. Ipak, Sinon Trojancima ne odaje svoje srodstvo s Odisejem koga oni već znaju kao prevaranta i jednog od najopasnijih protivnika na grčkoj strani. On se izdaje za rođaka Palameda, izumitelja i jednog od najvećih grčkih junaka, računajući na to da bi time mogao steći simpatije Trojanaca koji se još sećaju Palamedovog pokušaja da pregovorima spreči Trojanski rat i mirnim putem vrati Helenu mužu. (O toj njegovoj misiji Vergilije ne govori ali verovatno računa da za nju čitaoci znaju.) Palamed je i sam bio žrtva Odisejeve lukavosti: Odisej mu je iz ljubomore u šator podmetnuo zlato i optužio ga da je primio mito od Trojanaca da bi izdao Grke, posle čega je ubijen. Sinon tvrdi da je posle toga, kao Palamedov rođak, i sam pao u nemilost.

kartu religije, uključujući »čudo« s paladijem: sa svetinjama i bogovima ne treba se igrati; Prijam i velika većina trojanskog naroda, okupljenog oko konja poverovali bi u Sinonova ubeđivanja da konja treba uvući u grad – nagoveštava Eneja – i bez božanske intervencije tj. Laokoontove pogibije.

Dan, noć, opisi i kretanja

Zahvaljujući tome što je pripovedač sam glavni junak, Vergilije u Drugom pevanju retko kad »zaustavlja kameru«: opisi prostora u kojima se radnja odvija dati su u naznakama, kroz pokrete ljudi ili onako kako ih u svom kretanju vidi sam Eneja. U prvoj celini pevanja, u kojoj Eneju ne vidimo, i čija se radnja odvija po danu, samo okupljanje Trojanaca oko drvenog konja i razgledanje mesta na kojima su prethodnih godina boravili Grci, kao i Laokoontova jurnjava sa akropolja upućuju čitaoca na to gde se radnja odvija; iako »je dan« mi ne vidimo ništa osim konja; pri čemu ćemo opet saznati više o načinu na koji su ga Grci izgradili nego o njegovoj veličini i izgledu. Vergilije radije insistira na njegovoj zlokobnoj unutrašnjosti varirajući nekoliko izraza za mračne šupljine u kojima se krije vojska. Enejina naracija na početku prve celine podseća na pripovedanje kakvog relativno uzdržanog istoričara, presečeno ponekim uzdahom kajanja nad trojanskom naivnošću. Dramski pristup Vergilije prepušta Sinonu; da bi razbio sažaljenje koje bi čitaoci zajedno s Trojanjima mogli osetiti prema njemu, Eneja će nekoliko puta podsetiti na to da ovaj laže.

Prvim detaljnijim opisom, pojavom zmija koje će ubiti Laokoonta, Vergilije ipak ne zaustavlja radnju, već je na početku namerno neznatno usporava: od najave da će se desiti nešto strašno do pojave neodređenih zavojitih (*immensis orbibus*) obrisa na moru, odlaganja (*horresco referens*) da bi to nešto imalo vremena da se približi toliko da Trojanjci (čitaoci) mogu shvate šta se približava i da uoče uzdignute grudi zmija, kojima (kao pramci brodova) prave talase, iznad kojih štrče njihove krvave (ne samo crvene) kreste, pa tek potom i njihova masivna vijugava leđa, pri čemu nekoliko aliteracija (*p, ct*) podseća na pljuskanje telesina po pučini, prošlo je šest stihova. Penušanje i šuštanje mora pri izlaženju zmija na kopno pojačaće četiri sibilanta: *fit sonitus spumante salo*; njihove krvlju

podlivene oči (koje Trojanci sada vide izbliza), siktanje i jezici koji ližu strašne čeljusti, sve to staje u samo tri *accelerando* stiha.

Samu scenu napada na Laokoonta i njegove sinove Vergilije vraća u svoj lagodni epski tempo, ali o toj sceni biće reči kasnije.

U poslednja tri stiha ove epizode zmije će brzo otpuzati do Ateninog hrama na akropolju (odakle je dojurio Laokoont), a ubrzani daktilski ritam poslednjeg stiha i gomilanje guturala upotpuniće njihovo hitro vijugavo kretanje dok se zavlače iza štita Atenine statue (*clipei sub orbe*) pri čemu se može pomisliti da je ova poslednja reč odjek onih *orbes* kojima scena sa zmijama i počinje?

Retko kad Vergilije zaustavlja tok radnje da bi opisao »scenografiju« ili dao fizički opis nekog lika, makar i u naznakama. Takav je opis Hektorove seni iz Enejinog sna, no njegova je svrha višestruka: izranavljenost glavnog i već poginulog trojanskog junaka, raščupana kosa, otečene noge podsetiće čitaoca na prethodne borbe oko Troje, pojačaće Hektorovo proročanstvo, izvući iz Enejine podsvesti osećaj da je sve gotovo i najaviti ga čitaocu.

Dinamičniji i aktivniji biće obrisi prostora i mesta u većem delu pevanja, u kojem se radnja odvija po mraku. Tama, prepuna senki koje promiču, višeslojni mrak koji prožima čoveka i obrise grada, požar koji do Eneje dopire pre pucketanjem i šuštanjem, pre odblescima nego jasnim plamenom – zapravo i nisu scenografija za drugi i treći deo ovog pevanja, već su, uronjeni u Enejinu percepciju, živi i stalno prisutni učesnici u dešavanjima. Čitalac će i požar koji zahvata Troju doživeti samo Enejinim čulima: primetiće da gore i da se ruše dve susedne kuće, sa vrha krova videće zajedno s Enejom odblesak požara, koji se širi pučinom i tako shvatiti njegove razmere...

Drugi izvor svetlosti u ovom delu pevanja je mesečina; »Mesečev prijateljski muk« (*amica silentia lunae*) prati grčku flotu koja se prikrada od Teneda noseći glavninu grčke vojske, uz primisao da je i on učesnik sveopšte zavere protiv Troje. Mesečevom svetlošću Vergilije tu i tamo osvetli po neki detalj: *stat acies ferri mucrone corusco, stricta, parata neci*, izvestiće Pant Eneju o grčkim vojnicima koji su preprečili ulicu: »stoji gvozdeni red (nigde nema vojnika, kao da su roboti u pitanju) sa isukanim mačevima koji odbleskuju, spreman da ubije...«

Nox atra cava circumvolat umbra, »šupljom senkom mrka noć obleće« Eneju i drugove na putu ka središtu grada; mrkli mrak koji promiče mimo njih i koji upućuje na to da se *oni* kreću, nekakva mračna »šuplja« senka koja ih zapravo obavija i čini neprimetnim, stopljenost mraka i senke i neznanje šta je iza njih, koje izaziva zebnju, povezuju Enejinu grupu i okolinu – nemoguće je postaviti granicu između čoveka i prostora koji ga okružuje, između Enejinog emotivnog stanja i tame koja ga izaziva. U gradu potom nećemo doživeti pokušaje otpora, niti videti užasne pokolje; čućemo samo Enejin vapaj o zauzeću Troje kojim se obraća Didoni. »Tihom kamerom«, kroz polusenku, prelazi Vergilije preko rezultata grčkog iznenadnog upada u grad: bezbrojnih tela koja prekrivaju ulice, koja leže u opustošenim i otvorenim kućama i po stepeništima hramova (baš tako, gradacijski).

Glavne bitke odvijaju se na slepo – *multaque per caecam congressi proelia noctem* – u sveopštem metežu, kojem doprinosi i to što su Enejini Trojanci navukli oružje poginulih Grka, te mnogi ginu usled zabune, nimalo herojski, uludo i besmisleno.

Svetlosne tačke predstavljaju i baklje koje Grci bacaju na Prijamov dvor, poneki odblesak na oklopima i mačevima; zapomaganje žena iz dvora diže se do »zlatnih zvezda« – *ferit aurea sidera clamor*, makar ovo bilo perifraza za nebo.

U sveopštem zatamnjenju jasna je i čista samo svetlost koja dolazi od bogova ili božjih znamenja: *pura per noctem in luce refulsit alma parens* – Venera nastupa u punoj svetlosti da razbije mrak i očaj koji su se uvukli Eneji u dušu, da mu predoči i »rasvetli« volju bogova, potom će ponovo »uroniti u guste senke« – *spissis noctis se condidit umbris*. Nekoliko izraza za svetlost ili vatru varira Vergilije da bi opisao plamičak koji se pojavljuje na Julovoj glavi kao božji znak: *lumen, tactu mollis innoxia flamma, crinis flagrans, sancti ignes*. Kretanje i sjaj komete (ili meteora) koji potvrđuje prethodni znak, njen trag na nebu i miris sumpora koji ona, ili prethodna grmljavina, ostavlja za sobom Vergilije opisuje u čitavih šest stihova. Više puta ponovljen »svetli« slog *ce* ili *ec*, mnogo likvida, sibilant i kombinacije *ul – lu, ur – ru* pojačavaju vizuelno-zvučni utisak ovog prizora:

...de caelo lapsa per umbras
stella facem ducens multa cum luce cucurrit.
Illam, summa super labentem culmina tecti
cernimus Idaea claram se condere silvam
signantemque vias; tum longo limite sulcus
dat lucem, et late circum loca sulphure fumant.

»Mi« – čitaoci (ili pak Enejina porodica) krijemo se, neznatni u poređenju s kozmičkim fenomenom, u sredini ovog prizora u glagolu *cernimus* (gledamo); mesto u tekstu kao da se simbolički poklapa sa položajem Enejinih ukućana, unutar imaginarnog prostora, dok pogledom prate put komete nebom i njeno utapanje u šumu planine Ide – upravo onoliko dugo koliko je vremena potrebno da se pročita tih šest stihova.

Na samom kraju pevanja počinje najzad da sviće, a zoru će najaviti Lucifer (zvezda Danica), zapravo opet Venera, ovoga puta u liku planete.

Zvuci

Vergilije svoj sinestetički pristup osnažuje uvođenjem elemenata zvuka na više nivoa. O primeni asonanci i aliteracija, kao zvučnih efekata koji dodatno pojačavaju i sliku i zvuk samog stiha, već je ponegde bilo reči. Slična vrsta efekata, koji se takođe dobijaju pre svega ako se stihovi čitaju naglas, jesu Vergilijeva variranja ritma (gomilanja daktila ili pak spondeja), korišćenje elizije kao i pauzi. Aut *terebrare cavae uter(i) et temptare latebras* – da su Trojanci pretražili unutrašnjost konja, bušenje i testerisanje njegovog trupa proizvelo bi zvuke koje proizvode glasovne grupe i ubrzani daktilski ritam ovog stiha.

Ponekad Vergilije kombinuje opis zvuka sa zvučnim i ritmičkim efektom koji proizvode glasovi u rečima i metričkoj strukturi stiha:

Clamores simul horrendos ad sidera tollit
qualis mugitus, fugit cum saucius aram
taurus...

Spondeji u prvom i drugom stihu daju utisak da taj zvuk (*clamores*) traje dugo; *or, ol* u prvom pojačavaju grozotu Laokoontovog predsmrtnog krika, ponavljanje glasa *u* u drugom podseća na mukanje bika koji će Vergiliju poslužiti za drugi deo poređenja kojim se završava scena Laokoontove pogibije.

Ur, or, ar pod iktusom stvaraju efekat sveopšte buke u stihu koji opi-

suje viku ljudi i zvuk bojnih truba:

Exoritur clamorque virum clangorque tubarum.

a kao jedva čujni zvuk vetra sibilanti i likvide u kombinacijama sa *e* i *i* u stihu kojim će Kreuzina sen zauvek iščeznuti iz Enejinog vidokruga:

...par levibus ventis volucrique simillima somno.

Ne samo zvuci već i osećaji i emocije prožimaju prizore: užas se uvlači u grad – *miscentur moenia luctu*; zvuci meteža koji su izazvali Grci upadom u grad sve su jasniji – *clarescunt sonitus*; ali Vergilije se odmah prebacuje na drugu čulnu ravan: *armorumque ingruit horror* – nadire strah od toga da ćeš biti proboden...

Poređenja

Opise sečenja i probadanja ljudskih tela, prizore »funkcionisanja oružja« sa anatomskim detaljima, kakvih je prepuna Ilijada, i uopšte scene u kojima se bespovratno propada ili gine Vergilije teško podnosi. Na mnogim mestima na kojima treba opisati ljudsku patnju ili preživeti fizički ili duševni bol on će skliznuti u poređenje. (Izuzetak je opis Prijamovog i Politovog ubistva). Strašna scena Laokoontove smrti biće tako, u trenutku kada zmije razjapljaju čeljusti nad njegovom glavom, zamenjena slikom bika koji ranjen beži od žrtvenika; Laokoontov krik pretopiće se u njegovo mukanje, čitaočeva empatija biće skrenuta prema životinji, ali će se užas zapravo udvostručiti i dodatno otkriti Vergilijev nadasve nežan odnos prema svim živim bićima.

Eneja tako rušenje Troje, koje je uz majčinu pomoć sagledao bolje nego drugi smrtnici, poredi sa obaljivanjem jasena na gorskom prevoju. Upotrebom izraza, pre svega glagola koji se mogu odnositi i na čoveka, jasen je prikazan ne samo kao živo, već gotovo kao ljudsko biće:

Već zasečen (*ferro accisa*), on se i dalje bori, preti (*minatur*), trese krošnjom (*comam concusso vertice nutat*), poslednji put zaječi usled rana (*evicta vulneribus supremum congemit*), sve dok se najzad ne sruši niz padinu (*traxitque iugis avolsa ruinam*).

Vergilijeva poređenja obično imaju samo »kao što...«-deo; drugi deo poređenja (»tako i...«), nekakav zaključak o sličnosti dve slike, obično izostaje. Poređenje se najčešće odnosi na sliku koja mu prethodi i svodi

se na dodatni prizor, ponekad moćniji i po temi i po »izvedbi« od onoga sa čim se poredi: upad Grka u Troju, Enejino prvo saznanje o tome, Vergilije ne opisuje, ono je zamenjeno slikom, i pre svega zvukom, požara koji guta useve i dodatnim prizorom, tutnjavom gorske reke koja se sručuje na polja i uništava zasade i šume. Uveden je i pastir koji sve to izdaleka čuje stojeći na visokoj steni, kao što Eneja stoji na vrhu svoje kuće. Ipak detalji o grčkom zauzimanju grada neće biti saopšteni, slika koju otvara poređenje deluje prilično nezavisno i njen cilj je samo da pokaže nekontrolisanu silovitost prirodne pojave; Vergilije se odmah vraća na Enejino saznanje o danajskoj prevari te će čitalac jedva povezati da su Grci zauzeli grad silinom gorske bujice.

Slično poređenje, sa rekom koja probija nasip te se izliva na polja vukući za sobom i staje i stoku, prati opis provale Grka u kraljevski dvor. Ponekad se poređenje svodi na malo »zumirano« uočenje, prepuno boja i dinamičnih detalja, čija je funkcija može biti i presecanje zahuktale radnje, mali predah od teške teme. Takvo je poređenje Neoptolema-Pira i njegovog svetlucavog oružja, u trenutku kada nemilosrdno kolje na sve strane, sa zmijom koja je upravo ostavila svlak i čija nova koža blista na prolećnom suncu ka kojem gizdavo isteže vrat; ili još jedna scena sa zmijom u poređenju, posle scene u kojoj, usput, Vergilije indirektno otvara pitanje trojanskog jezika, jedinom mestu na kojem je sebi dopustio da Grke tretira kao ljudska bića. Poređenje je zapravo mali dodatak sceni u kojoj grupa Grka na čelu s Androgejem susreće Eneju i njegove ljude te im se u mraku učini da su njihovi. Pošto im ljubazno dobace nešto kao: »Što gnjavite, ljudi, pljačka je u toku!«, oni se trgnu shvativši u istom trenutku da im Enejini ne odgovaraju, da li zato što bi ih jezik (?) narečje (?) odali? Vergilije inače podrazumeva da se Grci i Trojanci razumeju, kao što se vidi u sceni Prijamovog ubistva gde ubica i žrtva razmenjuju reči. Temu jezika i »prepoznavanja« Vergilije, međutim, smesta ostavlja po strani uvodeći poređenje Androgeja koji naglo uzmiče sa čovekom koji je u šipražju nagazio zmiju. Ima vremena da se u jednom stihu opiše ljutita zmija koja » u besu nadima svoj zeleni vrat«, samo trenutak kasnije Enejini junaci »uleću, uranjaju u neprijateljsko oružje«.

I bik i jasen i zmije i ljudi, sve jednako proživljava stradanje i patnju – empedoklovski se izjašnjava Vergilije – pa čak i nesrećni Grci, ako stigne-

Marjanca Pakiž

mo da ih kao pojedince izvučemo iz mase. Vergilije se grozi lukavstva, a pre svega nasilja, ali za njih odgovornost prebacuje na bogove. Bogovi su krivi što je Helena prevarila muža, oni su »ubili«, Rifeja, iako je bio »najpravedniji među Trojancima« – jer im se »učinilo drukčije« – *dis aliter visum*. Na bogove se, dakle, ne može računati, nasilni su, neodgovorni i ćudljivi, kao da sve vreme dokazuje sudbina Eneje i Trojanaca, a nikakav oslonac nije ni viša ili paralelna »instanca« – *fatum*.

Sukob ljudske osetljivosti i strahota koje čoveka snalaze, bol koji je nesavladiv i neizreciv, je zapravo glavna »unutrašnja« tema ovog anti-ratnog pevanja i po tome je ono dramski, barem koliko i epski, zahvat.

Aeneidos liber secundus

Conticuere omnes, intentique ora tenebant.
Inde toro pater Aeneas sic orsus ab alto:
Infandum, regina, iubes renovare dolorem,
Troianas ut opes et lamentabile regnum
5 eruerint Danaï; quaeque ipse miserrima vidi,
et quorum pars magna fui. Quis talia fando
Myrmidonum Dolopumve aut duri miles Ulixi
temperet a lacrimis? Et iam nox umida caelo
praecipitat, suadentque cadentia sidera somnos.
10 Sed si tantus amor casus cognoscere nostros
et breviter Troiae supremum audire laborem,
quamquam animus meminisse horret, luctuque refugit,
incipiam. Fracti bello fatisque repulsi
ductores Danaum, tot iam labentibus annis,
15 instar montis equum divina Palladis arte
aedificant, sectaque intexunt abiete costas:
votum pro reditu simulant; ea fama vagatur.
Huc delecta virum sortiti corpora furtim
includunt caeco lateri, penitusque cavernas
20 ingentis utrumque armato milite complent.

Est in conspectu Tenedos, notissima fama
insula, dives opum, Priami dum regna manebant,
nunc tantum sinus et statio male fida carinis:
huc se provecti deserto in litore condunt.
25 Nos abiisse rati et vento petiisse Mycenae:
ergo omnis longo solvit se Teucra luctu;
panduntur portae; iuvat ire et Dorica castra
desertosque videre locos litusque relictum.
Hic Dolopum manus, hic saevus tendebat Achilles;
30 classibus hic locus; hic acie certare solebant.
Pars stupet innuptae donum exitiale Minervae,

Drugo pevanje *Eneide*

- Utihnu svako, u oca Eneju svi uprli oči.
Čekaju. S visoke sofre¹ on poče ovako da zbori:
Kraljice, tražiš da bol neizrecivi opet proživim
kazujuć kako su Troju, to silno i žalosno carstvo,
5 satrli u prah Danajci.² Ja jesam taj video užas,
bio u svoj toj strahoti – al' ko bi, ma i Mirmidonac,
ma i Dolopljani, ili čak surovog Uliksa vojnik³
ovo bez suza ispričao? Uz to i noć se već vlažna
povlači s neba, a zvezde što zalaze⁴ mame u snove.
10 No kad već žudiš toliko da saznaš o nesreći našoj,
ili da nešto tek čuješ o samrtnom stradanju Troje –
ja se još ježim kad setim se toga i bežim od tuge –
počecu ipak: protekoše leta i danajske vođe
izmoždi rat, a od Troje ih jednako odbija sudba.⁵
15 Višnjom veštinom Paladinom tada ko brdo golemog
sazdaše konja; na rebra mu jelovu pričvrste građu.⁶
Razglase laž da se vraćaju kući te zavetnim darom
proglase konja,⁷ a žrebom odaberu ljude i krišom
smeste ih u trup, u prostrane zatvore mračne šupljine,
20 ogromnu ispuni duplju i vojska i oružje silno.

- Ostrvo Tened pred Trojom postoji, a bejaše nekad
čuveno ono i moćno dok Prijam kraljevaše onde;⁸
sad je tu nekakav zaliv, za lađe i sidrište jedva.
Dotle otploviše Grci uz obalu krijuć se pustu.
25 Odoše – mislimo mi – već vetar ih nosi Miken
i dugogodišnje žalosti sva se oslobodi Troja.
Pa se otvaraju kapije, mestu na kome je dorski
stajao logor svi hrle, razgledaju obalu pustu:
ovde su šatori bili Dolopljana, Ahila strašnog,
30 onde je brodovlje stajalo, tamo se vodila bitka...
Neki se dive pogubnom daru za čednu Minervu,⁹

- et molem mirantur equi; primusque Thymoetes
duci intra muros hortatur et arce locari,
sive dolo, seu iam Troiae sic fata ferebant.
- 35 At Capys, et quorum melior sententia menti,
aut pelago Danaum insidias suspectaque dona
praecipitare iubent, subiectisque urere flammis,
aut terebrare cavas uteri et temptare latebras.
Scinditur incertum studia in contraria volgas.
- 40 Primus ibi ante omnis, magna comitante caterva,
Laocoon ardens summa decurrit ab arce,
et procul: »O miseri, quae tanta insania, cives?
Creditis avectos hostis? Aut ulla putatis
dona carere dolis Danaum? Sic notus Ulixes?
- 45 aut hoc inclusi ligno occultantur Achivi,
aut haec in nostros fabricata est machina muros
inspectura domos venturaque desuper urbi,
aut aliquis latet error; equo ne credite, Teucri.
Quicquid id est, timeo Danaos et dona ferentis.«
- 50 Sic fatus, validis ingentem viribus hastam
in latus inque feri curvam compagibus alvum
contorsit: stetit illa tremens, uteroque recusso
insonuere cavae gemitumque dedere cavernae.
Et, si fata deum, si mens non laeva fuisset,
- 55 impulerat ferro Argolicas foedare latebras,
Troiaque, nunc stares, Priamique arx alta, maneres.
- Ecce, manus iuvenem interea post terga revinctum
pastores magno ad regem clamore trahebant
Dardanidae, qui se ignotum venientibus ultro,
- 60 hoc ipsum ut strueret Troiamque aperiret Achivis,
obtulerat, fidens animi atque in utrumque paratus,
seu versare dolos, seu certae occumbere morti.
Undique visendi studio Troiana iuventus
circumfusa ruit, certantque inludere capto.
- 65 Accipe nunc Danaum insidias, et crimine ab uno
disce omnes.

- čude se onoj gromadi od konja, a prvi ih Timet¹⁰
podstiče da ga međ zidove voze, na tvrđavu smeste,
da l' iz lukavstva il' usud to naprosto donese Troji...
- 35 Kapis¹¹ i drugi pak, koji prisebniji behu i mudri,
predlažu da se ta zaseda danajska, sumnjivi dar taj,
baci u more, da vatra se upali pod njim, il' da se
utroba probuši šuplja, a skrovište pretraži dobro;
tako naš narod kolebljiv dve suprotne cepahu težnje.
- 40 Tada se, gomilu svetine predvodeć, s tvrđave¹² sjuri
Laokoont, sav u vatri, te ljutito povika otud:
»Građani nesrećni, kakva vas ovo sad obuze ludost?!
Neprijatelji otplovili?! Pa zar to mislite?! Poklon
može li ikakav danajski biti bez klopke? I ko je
- 45 Uliks, zar ne znate?! Il' se u drvenom konju Ahejci
kriju, il' ova je sazdana sprava da bedem nam sruši,
da nam se nadvije nad grad, odozgo nam nadzire kuće;
konj neku prevaru krije – ne nasedajte, Trojanci!
Šta god je, Grka se bojim, pa čak i kad darove nose.«
- 50 Reče te ogromno koplje svom snagom zavitla i konja
pogodi u bok, gde spojevi grade oblinu stomaka;
koplje se zakuca, zadrhta – trup ko da udarac vraća;
začu se udar iz praznih šupljina i škripa iznutra:
da smo pri zdravoj tad pameti bili il' bogovi uz nas,
- 55 i da smo gvožđem tu argivsku razbili klopku – i sad bi
stajala Troja! Akropolju Prijamov, još bi te bilo!
- Kad u to, ču se galama, to dardanski neki pastiri
nekakvog momka dovukoše, s leđa mu vezaše ruke –
pravo pred kralja; a taj se neznanac svojevoljno njima
- 60 predao negde na putu u nameri čvrstoj da Troju
Grcima otvori, rešen i spreman na oboje: varka
da se do kraja sprovede il' izvesnom smrću da skonča.
Sjati se trojanska mladež da vidi tog zarobljenika,
stadoše da mu se rugaju te da se nadmeću time...
- 65 Čuj sad lukavštinu danajsku i po toj prevari jednoj
pouku sama izvuci...

Namque ut conspectu in medio turbatus, inermis
constitit atque oculis Phrygia agmina circumspexit:
»Heu, quae nunc tellus« inquit »quae me aequora possunt
70 accipere? Aut quid iam misero mihi denique restat,
cui neque apud Danaos usquam locus, et super ipsi
Dardanidae infensi poenas cum sanguine poscunt?«
Quo gemitu conversi animi, compressus et omnis
impetus. Hortamur fari; quo sanguine cretus,
75 quidve ferat, memoret, quae sit fiducia capto.
[Ille haec, deposita tandem formidine, fatur:]
»Cuncta equidem tibi, Rex, fuerit quodcumque, fatebor
vera, inquit; neque me Argolica de gente negabo:
hoc primum; nec, si miserum Fortuna Sinonem
80 finxit, vanum etiam mendacemque improba finget.
Fando aliquod si forte tuas pervenit ad auris
Belidae nomen Palamedis et incluta fama
gloria, quem falsa sub proditione Pelasgi
insontem infando indicio, quia bella vetabat,
85 demisere neci, nunc cassum lumine lugent.
Illi me comitem et consanguinitate propinquum
pauper in arma pater primis huc misit ab annis,
dum stabat regno incolumis regumque vigeat
consiliis, et nos aliquod nomenque decusque
90 gessimus. Invidia postquam pellacis Ulixi –
haud ignota loquor – superis concessit ab oris,
adflactus vitam in tenebris luctuque trahebam,
et casum insontis mecum indignabar amici.
Nec tacui demens, et me, fors si qua tulisset,
95 si patrios umquam remeassem victor ad Argos,
promisi ultorem, et verbis odia aspera movi.
Hinc mihi prima mali labes, hinc semper Ulixes
criminibus terrere novis, hinc spargere voces
in volgum ambiguas, et quaerere conscius arma.
100 Nec requievit enim, donec, Calchante ministro –
sed quid ego haec autem nequiquam ingrata revolve?
Quidve moror, si omnis uno ordine habetis Achivos,

Zastade onaj sred gomile, ustrašen, smeten, goloruk,
pogledom uokrug pređe svu frigijsku svetinu, pa će:
»Avaj, ta koja bi zemlja sad primila mene, il' more,
70 šta mi sad, bedniku, kukavcu sinjem, preostaje najzad,
kad kod Danajaca nema mi mesta, a ljut je na mene,
evo, i dardanski rod, pa kaznu već, krv moju traži?«
Na taj se vapaj preokrenu oni a nasilnost splasne.
Prisilimo ga zatim da kaže od kojeg je roda,
75 kakve to donosi vesti i ima li dokaza kakvih –
jer zarobljenik je samo – on prikupi hrabrost pa reče:
»Sve ću po istini priznati, kralju, nek bude šta bude!
Najpre, ja neću poricati da sam od argivskog roda;
no ako sudbina huda već učini Sinona¹³ bednim,
80 znači li to da će zbog nje lažovčina biti i podlac?
Ako ti nekad do ušiju dopre Palameda¹⁴ ime,
Belovog sina, a možda i njegova junačka slava –
Pelazgi¹⁵ njega osudiše na smrt ni kriva ni dužna,
neko ga potkaza lažno, jer bio je on protiv rata;
85 sada ga žale, a sami mu sunčevu uzeše svetlost.
Moj me siromašni otac, dok momče još bejah, ovamo
posla da njemu, ko rođak, i pratilac budem u ratu.
I, dok je kraljevsku imao moć, nepovredivost, dok se
slušala njegova reč među drugim prvacima, mi smo
90 imali nekakvo ime i čast; no pošto ga zloba
lukavog Uliksa (sve to već znate) sa ovoga sveta
otera, i ja sam živio skrhan, povučen, u mraku,
žaleć svog nedužnog druga i njegovom ogorčen smrću.
Al' se u ludosti svojoj ja zarekoh da ću ga jednom,
95 ako se prilika pruži i ako se očinskom Argu
ikad ko pobednik vratim, osvetiti; time sam mržnju
strašnu pokrenuo. Otud sve nevolje, otad me Uliks
optužbom jednom za drugom zastrašuje, širi o meni
mračne i nejasne priče po narodu, klopke mi smišlja.
100 Nije se smirio, dakle, dok nije uz Kalhanta¹⁶ pomoć...
Zašto ja zalud tu mučnu raspetljivam priču i šta još
odlažem? Ako Ahejce na okup već imate redom,¹⁷

- idque audire sat est? Iamdudum sumite poenas,
hoc Ithacus velit, et magno mercentur Atridae.»
- 105 Tum vero ardemus scitari et quaerere causas,
ignari scelerum tantorum artisque Pelasgae.
Prosequitur pavitans, et ficto pectore fatur:
»Saepe fugam Danai Troia cupiere relict
moliri, et longo fessi discedere bello;
- 110 fecissentque utinam! Saepe illos aspera ponti
interclusit hiemps, et terruit Auster euntis.
Praecipue, cum iam hic trabibus contextus acernis
staret equus, toto sonuerunt aethere nimbi.
Suspensi Eurypylum scitantem oracula Phoebi
- 115 mittimus, isque adytis haec tristia dicta reportat:
„Sanguine placastis ventos et virgine caesa,
cum primum Iliacas, Danai, venistis ad oras;
sanguine quaerendi reditus, animaque litandum
Argolica.“ Volgi quae vox ut venit ad auris,
- 120 obstipuerunt animi, gelidusque per ima cucurrit
ossa tremor, cui fata parent, quem poscat Apollo.
»Hic Ithacus vatem magno Calchanta tumultu
protrahit in medios; quae sint ea numina divom,
flagitat; et mihi iam multi crudele caneant
- 125 artificis scelus, et taciti ventura videbant.
Bis quinos silet ille dies, tectusque recusat
prodere voce sua quemquam aut opponere morti.
Vix tandem, magnis Ithaci clamoribus actus,
composito rumpit vocem, et me destinat arae.
- 130 Adsensere omnes, et, quae sibi quisque timebat,
unius in miseri exitium conversa tulere.
Iamque dies infanda aderat; mihi sacra parari,
et salsae fruges, et circum tempora vittae:
eripui, fateor, leto me, et vincula rupi,
- 135 limosoque lacu per noctem obscurus in ulva
delitui, dum vela darent, si forte dedissent.
Nec mihi iam patriam antiquam spes ulla videndi,
nec dulcis natos exoptatumque parentem;

- dosta je to što ste čuli! Izvršite više tu kaznu!
To bi Itačanin hteo, Atridi bi platili dobro!«¹⁸
- 105 Tim tek znatiželju raspali; pitamo ovo i ono,
ni ne naslućujući pelašku podvalu, zamku onakvu...
Nastavi onaj da drhti i priča iz lažljivog srca:
»Često su želeli Grci da napuste Troju, da beže,
smišljali kako da odu, dugotrajnim smoždeni ratom;
110 kamo li sreće da to i učiniše! Često im s mora
puteve vihor zatvaraše il' ih sprečavaše Jugo.
Na sve to sad, dok je stajao konj već, od javora kostur
beše već sagrađen, praskom se prolomi oblačno nebo.
Crna nas obuže slutnja, Euripila poslasmo Febu,
115 proročište da pita – ah, mračne nam donese vesti:
,Jednom ste vetrove krvlju umirili pa ste na žale
trojanske stigli, Danajci, ubivši devicu tada;¹⁹
traži se krv i za povratak: mora se argivska duša
prineti.' Dopre ta vest i do naroda – pretrnu svako,
120 ledni im trnci kroz kosti prostrujaše: koga li čeka
sudbina takva i koga Apolon to traži za žrtvu.
Tu sad u strašnoj pometnji Itačanin Kalhanta vraća
dovlači, traži da kaže na koga se ona božanska
odnosi volja; već mnogi predviđaju da se taj zločin
125 surovi, smutljivca onog, za mene baš sprema, al' ćute.
Vrač je pak deset ćutao dana, odbijao skriven
sopstvenim glasom da ikoga odredi, dosudi smrti.
Jedva ga najzad Itačanin natera grdnjama, vikom,
tobož iz njega da provali: žrtvenik čeka baš mene!
130 I svi se slože; jer ono od čega je strepeo svako
ispade propast tek bednika jednog – to podneše lako!
I već taj prokleti osvanu dan i za žrtvu već spremno
soljeno žito, i vrpce mi vezali već oko čela...²⁰
Utekoh smrti, to priznajem, nekako vezove strgoh,²¹
135 pa se u močvaru zavukoh blatnjavu; tu sam se krio
svu noć u trsci, dok oni ne otplove, budu li hteli.
Nema sad nikakve nade da zavičaj ikad još vidim,
ni moju dečicu slatku, ni oca za kojim ja čeznem.

quos illi fors et poenas ob nostra reposcent
140 effugia, et culpam hanc miserorum morte piabunt.
Quod te per superos et conscia numina veri,
per si qua est quae restet adhuc mortalibus usquam
intemerata fides, oro, miserere laborum
tantorum, miserere animi non digna ferentis.«
145 His lacrimis vitam damus, et miserescimus ultro.
Ipse viro primus manicas atque arta levare
vincla iubet Priamus, dictisque ita fatur amicis:
»Quisquis es, amissos hinc iam obliviscere Graios;
noster eris, mihi haec edissere vera roganti:
150 Quo molem hanc immanis equi statuere? Quis auctor?
Quidve petunt? Quae religio, aut quae machina belli?«
Dixerat. Ille, dolis instructus et arte Pelasga,
sustulit exutas vinclis ad sidera palmas:
»Vos, aeterni ignes, et non violabile vestrum
155 testor numen« ait »vos arae ensesque nefandi,
quos fugi, vittaeque deum, quas hostia gessi:
fas mihi Graiorum sacra resolvere iura,
fas odisse viros, atque omnia ferre sub auras,
si qua tegunt; teneor patriae nec legibus ullis.
160 Tu modo promissis maneat, servataque serves
Troia fidem, si vera feram, si magna rependam.
»Omnis spes Danaum et coepta fiducia belli
Palladis auxiliis semper stetit. Impius ex quo
Tydides sed enim scelerumque inventor Ulixes,
165 fatale adgressi sacrato avellere templo
Palladium, caesis summae custodibus arcis,
corripuere sacram effigiem, manibusque cruentis
virgineas ausi divae contingere vittas;
ex illo fluere ac retro sublapsa referri
170 spes Danaum, fractae vires, aversa deae mens.
Nec dubiis ea signa dedit Tritonia monstris.
Vix positum castris simulacrum, arsere coruscae
luminibus flammae arrectis, salsusque per artus
sudor iit, terque ipsa solo – mirabile dictu –

140 Ti bi još mogli i kaznu da traže zbog ovog mog bekstva,
svoju krivicu da okaju smrću tih nesrećnih ljudi.
Tako ti bogova višnjih i sila što istinu znaju,
ako neokrnjen tračak još vere preostade igde,
igde međ ljudima smrtnim, ja molim te, smiluj se patnji,
smiluj se duši što nepravdu ne može tu da podnese!«
145 Zbog tih mu suza oprostismo život još žaleć ga pri tom.
Prijam sam prvi zapovedi tada da čoveku tesne
vezove ruku razlabave, potom mu ljubazno reče:
»Ko god da jesi, na Grke zaboravi, nemaš ih više!
Bićeš ti naš. No mi sada objasni i ovo što pitam:
150 Zašto su ovu gromadu od konja izgradili? I ko?
Šta time hoće? Je l' to neka svetinja? Ratna li sprava?«
Reče, a onaj, lukavstvima, podvali pelaškoj vičan,
izvuče ruke iz vezova, diže ih nebu²² pa veli:
»O, vi večite vatre, vi neprikosnovene sile,
155 budite meni svedoci; ti, sabljo i ti, žrtveniku,
koji ja izbegoh, vrpce božanske s mog žrtvenog čela,
pravo je da se od veza i zakletvi Grcima datih
odrešim, Grke da mrzim, na videlo sve da iznesem
ako šta kriju; nit zavičaj vezuje mene nit zakon!
160 Samo se ti obećanja pridržavaj, Trojo, pa veruj,
kada se spaseš, da l' istinu govorim, dobro da l' plaćam.
Svu su polagali nadu Danajci u pomoć Palade
i rat započese tako, s tom verom; al' otkad se Uliks,
začetnik prevare svake, i bezbožnik onaj Diomed
165 drznuše kobni paladij iz njegovog presvetog hrama
silom da otrgnu i da akropolja smaknu čuvare,
kip onaj sveti da zgrabe i krvavim rukama taknu,
vrpce da tako okaljaju tom devičanskom božanstvu,²³
otada otiče nada Danajaca, unatrag klizi,
170 sva im se slomila snaga, a boginja protivnik posta.
Posla im za to i znake Tritonija,²⁴ pojave čudne:
samo što smestiše kip usred logora, sevnuse vatre
njemu iz očiju, uprtih uvis; niz ruke mu slani
poteče znoj, pa se triput – o čuda – ta statua sama

- 175 emicuit, parmamque ferens hastamque trementem.
»Extemplo temptanda fuga canit aequora Calchas,
nec posse Argolicis exscindi Pergama telis,
omina ni repetant Argis, numenque reducant,
quod pelago et curvis secum avexere carinis.
- 180 Et nunc, quod patrias vento petiere Mycenae,
arma deosque parant comites, pelagoque remenso
improvisi aderunt: ita digerit omina Calchas.
Hanc pro Palladio moniti, pro numine laeso
effigiem statuere, nefas quae triste piaret.
- 185 Hanc tamen immensam Calchas attollere molem
roboribus textis caeloque educere iussit,
ne recipi portis, aut duci in moenia possit,
neu populum antiqua sub religione tueri.
Nam si vestra manus violasset dona Minervae,
- 190 tum magnum exitium (quod di prius omen in ipsum
convertant!) Priami imperio Phrygibusque futurum;
sin manibus vestris vestram ascendisset in urbem,
ultra Asiam magno Pelopea ad moenia bello
venturam, et nostros ea fata manere nepotes.«
- 195 Talibus insidiis periurique arte Sinon
credita res, captique dolis lacrimisque coactis,
quos neque Tydides, nec Larisaeus Achilles,
non anni domuere decem, non mille carinae.
Hic aliud maius miseris multoque tremendum
- 200 obicitur magis, atque improvida pectora turbat.
Laocoon, ductus Neptuno sorte sacerdos,
sollemnis taurum ingentem mactabat ad aras.
Ecce autem gemini a Tenedo tranquilla per alta –
horresco referens – immensis orbibus angues
- 205 incumbunt pelago, pariterque ad litora tendunt;
pectora quorum inter fluctus arrecta iubaeque
sanguineae superant undas; pars cetera pontum
pone legit, sinuatque immensa volumine terga.
Fit sonitus spumante salo; iamque arva tenebant,
- 210 ardentisque oculos suffecti sanguine et igni,

- 175 pomeri, podiže s tla, sa sve štitom i opasnim kopljem.
Odmah protumači Kalhant: na more da pobeći treba
i da se argivskim oružjem ne može saseći Pergam,²⁵
sem ako nove u Argu ne zatraže znake, a vrate
ovo božanstvo, dovezeno morem na lađama krivim.
- 180 To što su sad već na putu ka rodnoj Miken, to oni
oružje traže i naklonost bogova; opet će more
preći i nenadno ovamo doći – to objavi Kalhant.
Zbog tog su upozorenja – Paladij i samo božanstvo
što oskrnaviše – podigli konja, ko pokajnu žrtvu.
- 185 Ipak im naredi Kalhant da onu gromadu tolikom
naprave, tako da ukrste grede i nebu ih dignu,
da se kroz kapiju u grad ne može provući: 'ne sme,
ko kakva svetinja drevna, Trojance taj konj sad da čuva.'
Ako bi vaša oskrvnula ruka taj dar za Minervu,
- 190 snašla bi golema propast (o, da bar to predskazanje
bogovi skrenu na Kalhanta!) Frižane, Prijama carstvo;
ali će, ako ga svojim dovučete rukama u grad,
Azija velikim ratom do pelopskih bedema stići;
takva će sudbina jednom da sačeka unuke naše.«²⁶
- 195 Poverovasmo tom Sinonu, prevari i krivokletstvu;
tako nas lukavost njegova, lažne savladaše suze,
nas koje Díomed ne slomi, niti Larišanin Ahil,
ni onih deset godina rata, ni hiljadu lađa.
Tada nas, nesrećne, nešto još mnogo užasnije snađe,
- 200 što naše naivne duše potrese i zbuni do kraja:
Neptunov sveštenik, izabran žrebom, Laokoont je
obrednu žrtvu uz oltar prinosio, velikog bika;²⁷
i tad, od Teneda pučinom glatkom, gle, zavoji silni,
(ježim se ovo dok pričam) dve ogromne zmije na more
- 205 nalegle, jedna uz drugu, pa zajedno obali jure.
Dignutim grudima talase dižu, a krvave krete
ponad njih štrče, telesine morem se vuku pozadi,
bezmerno široka leđa vijugaju svom svojom masom.
Peni se pučina, šum se već čuje i tu su, na žalu;
- 210 suče im vatra iz očiju, krvlju podlivenih, šište,

sibila lambebant linguis vibrantibus ora.
Diffugimus visu exsanguis: illi agmine certo
Laocoonta petunt; et primum parva duorum
corpora natorum serpens amplexus uterque
215 implicat, et miseros morsu depascitur artus;
post ipsum auxilio subeuntem ac tela ferentem
corripiunt, spirisque ligant ingentibus; et iam
bis medium amplexi, bis collo squamea circum
terga dati, superant capite et cervicibus altis.
220 Ille simul manibus tendit divellere nodos,
perfusus sanie vittas atroque veneno,
clamores simul horrendos ad sidera tollit:
quales mugitus, fugit cum saucius aram
taurus, et incertam excussit cervice securim.
225 At gemini lapsu delubra ad summa dracones
effugiunt saevaeque petunt Tritonidis arcem,
sub pedibusque deae clipeique sub orbe teguntur.
Tum vero tremefacta novus per pectora cunctis
insinuat pavor, et scelus expendisse merentem
230 Laocoonta ferunt, sacrum qui cuspide robur
laeserit, et tergo sceleratam intorserit hastam.
Ducendum ad sedes simulacrum orandaque divae
numina conclamant.
Dividimus muros et moenia pandimus urbis.
235 Accingunt omnes operi, pedibusque rotarum
subiciunt lapsus, et stuppea vincula collo
intendunt: scandit fatalis machina muros,
feta armis. Pueri circum innuptaeque puellae
sacra canunt, funemque manu contingere gaudent.
240 Illa subit, mediaeque minans inlabitur urbi.
O patria, O divom domus Ilium, et incluta bello
moenia Dardanidum, quater ipso in limine portae
substitit, atque utero sonitum quater arma dedere:
instamus tamen inmemores caecique furore,
245 et monstrum infelix sacrata sistimus arce.
Tunc etiam fatis aperit Cassandra futuris

- jezici dok im palacaju, čeljusti strašne dok ližu.
Mi se, prebledeli, smesta razbežasmo; zmije se pravo
Laokoontu ustremiše: najpre su dva mala sina
njegova, svaka po jednog, obavile, telima stegle,
215 sitna im, jedna telašca progutaše, proždraše na mah.
Zatim i njega, u pomoć dok pritiče s nožem u ruci,²⁸
grabe, u zavoje uplicu snažne i stežu; već struk mu
dvaput obaviše, dvostruki navoj mu ljuskavih leđa
klizi po vratu, nad njega se nadvile glave i ždrele.
220 Upire rukama on da raspetlja te čvorove čvrste,
vrpce mu otrov natopio crni i penaste sluzi;
jezivi krici do neba se dižu – ko mukanje bika
kog su uz žrtvenik ranili samo pa pobeže otud,
s vrata dok sekiru stresa, zabodenu drhtavom rukom.
225 Dve pak zmijurine potom do najvišeg otpužu hrama
pa se u tvrđavu ljute Tritonije brzo zavuku;
tu se kraj nogu boginje skrivaju, za okruglim štitom.
Tada se svima u srca uzdrhtala dodatna strepnja
uvuče; šire se glasine: Laokoont je tu kaznu
230 platio s pravom, zbog zločina: oružjem sveto je drvo
svojim povredio, kopljem pogodio prokletim konja.
Poviču tada da kip taj do sedišta boginje treba
dovući, njenoj se sili božanskoj pomoliti...
Srušismo zidine²⁹ tada, otvorismo bedeme gradske;
235 stušte se radnici konju pod noge da točkove stave,
lako da klizi, a potom kanape od kućine njemu
baciše na vrat. I penje se kobna ta sprava uz bedem,
prepuna vojske, a oko nje momci i devojke mlade
pobožne pevaju pesme, svi srećni kad dotaknu uže.³⁰
240 Sprava se uspinje, klizi do u grad i preteći štrči...
Očinska zemljo, o Iliju, dome božanski, o ratom
bedemu dardanski slavni! Ta četiri puta na pragu
kapije zastade gradske, a oružje zveknu iznutra!³¹
Ipak, mi guramo dalje, u ludilu glupi i slepi!
245 Najzad to nesrećno čudo na akropolj smeštamo sveti.
Čak i tad zausti nešto Kasandra da sudbinu našu

- ora, dei iussu non umquam credita Teucris.
Nos delubra deum miseri, quibus ultimus esset
ille dies, festa velamus fronde per urbem.
- 250 »Vertitur interea caelum et ruit oceano nox,
involvans umbra magna terramque polumque
Myrmidonumque dolos; fusi per moenia Teucri
conticuere, sopor fessos complectitur artus:
et iam Argiva phalanx instructis navibus ibat
- 255 a Tenedo tacitae per amica silentia lunae
litora nota petens, flammis cum regia puppis
extulerat, fatisque deum defensus iniquis
inclusos utero Danaos et pinea furtim
laxat claustra Sinon. Illos patefactus ad auras
- 260 reddit equus, laetique cavo se robore promunt
Thessandrus Sthenelusque duces, et dirus Ulixes,
demissum lapsi per funem, Acamasque, Thoasque,
Pelidesque Neoptolemus, primusque Machaon,
et Menelaus, et ipse doli fabricator Epeos.
- 265 Invadunt urbem somno vinoque sepultam;
caeduntur vigiles, portisque patentibus omnis
accipiunt socios atque agmina conscia iungunt.
- Tempus erat, quo prima quies mortalibus aegris
incipit, et dono divom gratissima serpit.
- 270 In somnis, ecce, ante oculos maestissimus Hector
visus adesse mihi, largosque effundere fletus,
raptatus bigis, ut quondam, aterque cruento
pulvere, perque pedes traiectus lora tumentis.
Ei mihi, qualis erat, quantum mutatus ab illo
- 275 Hectore, qui redit exuvias indutus Achilli,
vel Danaum Phrygios iaculatus puppibus ignis,
squalentem barbam et concretos sanguine crinis
volneraque illa gerens, quae circum plurima muros
accepit patrios. Ultro flens ipse videbar
- 280 Compellare virum et maestas expromere voces:
»O lux Dardaniae, spes O fidissima Teucrum,

- kaže, al' presudom božjom njoj ne verovahu Trojanci...³²
A mi još hramove božje – a dan im taj poslednji beše –
vencima, nesrećni, kitimo prazničnim svuda po gradu.
250 Tu se, međutim, već okreće nebo i noć u Okean
srlja, nebesa i zemlju u veliku uvija senku,
al' i u varku mirmidonsku. Gradom se razišli Teukri,
svi se ućutali, san im već udove umorne prože.
I već na brodovlju spremnom od Teneda plovljaše tiho
255 argivska falanga, prati je mesečev muk prijateljski,
obali znanoj sve bliže... dok kraljevska ne diže lađa
baklju, a Sinon, kog usud i bogovi neskloni štite,
čamova krišom Danajcima, skučenim u onoj duplji,
otškrine vrata i konj im se otvori, tako da vazduh
260 uhvate opet pokuljavši bodro iz drveta šupljeg:
dva komandanta, Tesandar i Stenel, te svirepi Uliks
kliznu niz spuštenu užu, pa Atamant, zatim i Toant,
pa Neoptolem Pelejev i Mahaon, jedan od vođa,
potom Menelaj i Epej što ovu lukavštinu smisli.
265 Udoše oni u varoš, obamrlu od sna i vina,
ubiše straže pa kapiju širom otvoriše gradsku
svi da im drugovi uđu i sve da se udruže vojske.

- Bio je onaj trenutak kad smrtnike umorne prvi
obuzme san, u blaženstvo dok tonu, od bogova dato.
270 Dode mi u snu tad Hektor pred oči, ah prizora tužnog!
Stade pred mene a teški se jecaji oteše njemu;
već su ga kola povlačila (kao što jesu);³³ od krvi
i od prašine sav crn, a u remenju nabrekle noge...
Avaj, kakav je bio! Ta promenjen sasvim, ni nalik
275 Hektoru koji se vraća a na njemu Ahilov oklop,³⁴
ili kad frigijsku baklju na danajske brodove baca!³⁵
Prļjava brada, a kosa sva slepljena krvlju, pa bezbroj
rana po telu što zadobi dok se uz očinski bedem
borio. Videh i sebe u snu kako jecam pa njega
280 potresam, kako mu žalosnim glasom progovaram jedva:
»O, ti, dardanska lučo, Trojanaca najveća nado,

quae tantae tenuere morae? Quibus Hector ab oris
exspectate venis? Ut te post multa tuorum
funera, post varios hominumque urbisque labores
285 defessi aspicimus! Quae causa indigna serenos
foedavit voltus? Aut cur haec volnera cerno?«
Ille nihil, nec me quaerentem vana moratur,
sed graviter gemitus imo de pectore ducens,
»Heu fuge, nate dea, teque his, ait, eripe flammis.
290 Hostis habet muros; ruit alto a culmine Troia.
Sat patriae Priamoque datum: si Pergama dextra
defendi possent, etiam hac defensa fuissent.
Sacra suosque tibi commendat Troia penatis:
hos cape fatorum comites, his moenia quaere
295 magna, pererrato statues quae denique ponto.«
Sic ait, et manibus vittas Vestamque potentem
aeternumque adytis effert penetralibus ignem.

Diverso interea miscentur moenia luctu,
et magis atque magis, quamquam secreta parentis
300 Anchisae domus arboribusque oblecta recessit,
clarescunt sonitus, armorumque ingruit horror.
Excitior somno, et summi fastigia tecti
ascensu supero, atque arrectis auribus adsto:
in segetem veluti cum flamma furentibus austris
305 incidit, aut rapidus montano flumine torrens
sternit agros, sternit sata laeta boumque labores,
praecipitisque trahit silvas, stupet inscius alto
accipiens sonitum saxi de vertice pastor.
Tum vero manifesta fides, Danaumque patescunt
310 insidiae. Iam Deiphobi dedit ampla ruinam
Volcano superante domus; iam proxumus ardet
Ucalegon; Sigea igni freta lata relucet.
Exoritur clamorque virum clangorque tubarum.
Arma amens capio; nec sat rationis in armis,
315 sed glomerare manum bello et concurrere in arcem
cum sociis ardent animi; furor iraque mentem

šta te to, Hektore, zadrži tako i odakle stižeš?
Dugo te čekamo! Konačno tu si! Od pogreba mnogih
rođaka tvojih i muka raznoraznih ovoga grada
285 mi se umorismo. Obličje smireno tvoje i jasno,
gde je i šta ga sad nagrdi? Otkuda sve ove rane?«
Ne reče ništa i preskoči sva moja pitanja prazna,
uzdahnu teško, duboko iz srca, i ovo mi reče:
»Avaj, boginjin sine, iz vatre se spasavaj, beži!
290 Dušmanin već je na bedemu! Troja sa samog se vrha
ruši; i njoj je i Prijamu dovoljno dato! Da Pergam
desnica može da brani, to moja bi desnica bila!
Tebi poverava Troja sve svetinje, svoje Penate;
uzmi ih, tvoju da sudbinu prate i grad im potraži,
295 što ćeš ga, silnog, osnovati jednom nalutav se morem.«
Reče pa svemoćnu Vestu i vrpce i večitu vatru
rukama svojim iznese iz skrivenih odaja hrama.

Dotle se užas iz delova grada već spaja u jedno;
bliže, sve bliže ti zvuci – i mada je kuća mog oca,
300 Anhiza, podalje, drvećem skrivena – sad se već jasno
čuje zveketanje, smrtna od oružja nadire groza.
Trgoh se, prenuh se iz sna pa ustrčah, ispeh se brzo
te se na vrhu zaustavih krova i stadoh da slušam –
kao kad jugo razjaruje plamen kroz useve žitne,
305 ili kad bujica gorska sa visova grune pa njive
sraunjuje, zasade plodne, svu volovsku potire muku,
šume obaljuje, pred sobom gura, a pastir na steni,
zapanjen, visokoj stoji, van sebe, i tutnjavu sluša...
U magnovenju tad shvatih: očigledno zaseda to je
310 danajska! U to se dom već Dejfobov³⁶ prostrani sruši,
vatra ga proguta; gori i komšija već Ukalegon;³⁷
širnom već pučinom sigejskom odbljesci požara plamte.
Povici ljudi odjednom i trubljenje prodorno truba,
oružje, bezuman, grabim – ko ikakvog smisla da ima –
315 vuče me srce da drugove skupim u četu, da jurnem
gore na akropolj; divlji mi pamet pomrači bes: ah,

praecipitant, pulchrumque mori succurrit in armis.
Ecce autem telis Panthus elapsus Achivom,
Panthus Othryades, arcis Phoebique sacerdos,
320 sacra manu victosque deos parvumque nepotem
ipse trahit, cursuque amens ad limina tendit.
»Quo res summa, loco, Panthu? Quam prendimus arcem?«
Vix ea fatus eram, gemitu cum talia reddit:
»Venit summa dies et ineluctabile tempus
325 Dardaniae: fuimus Troes, fuit Ilium et ingens
gloria Teucrorum; feros omnia Iuppiter Argos
transtulit; incensa Danaï dominantur in urbe.
Arduus armatos mediis in moenibus adstans
fundit equus, victorque Sinon incendia miscet
330 insultans; portis alii bipatentibus adsunt,
milia quot magnis umquam venerē Mycenis;
obsedere alii telis angusta viarum
oppositi; stat ferri acies mucrone corusco
stricta, parata neci; vix primi proelia temptant
335 portarum vigiles, et caeco Marte resistunt.«
Talibus Othryadae dictis et numine divom
in flammās et in arma feror, quo tristis Erinys,
ullo fremitus vocat et sublatus ad aethera clamor.
Addunt se socios Rhipeus et maximus armis
340 Epytus oblatus per lunam Hypanisque Dymasque,
et lateri adglomerant nostro, iuvenisque Coroebus,
Mygdonides: illis ad Troiam forte diebus
venerat, insano Cassandrae incensus amore,
et gener auxilium Priamo Phrygibusque ferebat,
345 infelix, qui non sponsae praecepta furentis
audierit.
Quos ubi confertos audere in proelia vidi,
incipio super his: »Iuvenes, fortissima frustra
pectora, si vobis audentem extrema cupido
350 certa sequi, quae sit rebus fortuna videtis:
excessere omnes, adytis arisque relictis,
di, quibus imperium hoc steterat; succurritis urbi

časno je, pomislih, dobro u boju pod oružjem mreti!
Kad ono, Pant, od Otrijevih, sveštenik Febovog hrama,³⁸
jedva pred strelama ahejskim pobeže, unuka malog
320 vuče i svetinje nosi i kipove bogova naših³⁹
pobeđenih; bez daha od trčanja, banu mi na prag:
»Pante, kako je gore? Da l' držimo toranj bar neki?«
Jedva to rekoh, a on mi uz jecaje uzvрати ovo:
»Dode nam poslednji dan i isteče dardansko vreme!
325 Bili smo, bili Trojanci, i bio je Ilij i silna
trojanska slava! Al' surovi prenese Jupiter sve to
sad na Argivljane; grad je u požaru, Grci ga drže!
Eno ga, stoji sred grada konj a iz njega odozgo
vojska pokuljala; likuje Sinon pa jedan za drugim
330 podmeće požar. A kapije grada otvorili drugi,
tu su, na hiljade, sve što iz velike stiže Mikene.
Neki zaposeli ulice uske pa oružjem prolaz
preče; u red se postrojilo gvožđe⁴⁰ a oštrice blješte,
trgnute, spremne da kolju! Na kapiji jedva stražari
335 prvi započese bitku, kroz tamu se nasumce bore.«
Ove me Pantove reči i nekakva sila božanska
odnese pravo u plamen i boj, kud Erinija strašna,⁴¹
ratna kud doziva huka i vriska što diže se nebu.
Tu mi se pridruži Rifej, i silni megdandžija Epit,
340 svetlost ih Meseca dovede, Hipanis zatim i Dimant,
oni se strani pridružiše našoj, pa mlađani Koreb,
Migdonov sin: a baš tih se on slučajno zadesi dana
kod nas, u Troji, Kasandri ga vatrena privuče ljubav.⁴²
Priskoči tako u pomoć Frigijcima, Prijamu samom
345 zet jer ne posluša, nesrećnik, proroštvo neveste svoje.
Videh ih: jedan uz drugoga, odlučni, spremni za borbu;
rekoh im tada: »O, momci, vi, junačka srca – a zalud!
No ako vaša je želja da mene u poslednji podvig
pratite – vama je jasno i kakva nas sudbina čeka;
350 sve su već hramove i žrtvenike preostale bozi,
oslonac kraljevstva ovog, napustili; odbrana vi ste
gradu koji već gori! Pa jurnimo u smrt, u borbu!

incensae; moriamur et in media arma ruamus.
Una salus victis, nullam sperare salutem.»
355 Sic animis iuvenum furor additus: inde, lupi ceu
raptores atra in nebula, quos improba ventris
exegit caecos rabies, catulique relict
faucibus exspectant siccis, per tela, per hostis
vadimus haud dubiam in mortem, mediaeque tenemus
360 urbis iter; nox atra cava circumvolat umbra.
Quis cladem illius noctis, quis funera fando
explicet, aut possit lacrimis aequare labores?
Urbs antiqua ruit, multos dominata per annos;
plurima perque vias sternuntur inertia passim
365 corpora, perque domos et religiosa deorum
limina. Nec soli poenas dant sanguine Teucri;
quondam etiam victis redit in praecordia virtus
victoresque cadunt Danaï: crudelis ubique
luctus, ubique pavor, et plurima mortis imago.
370 Primus se, Danaum magna comitante caterva,
Androgeos offert nobis, socia agmina credens
inscius, atque ultro verbis compellat amicis:
»Festinate, viri: nam quae tam sera moratur
segnities? Alii rapiunt incensa feruntque
375 Pergama; vos celsis nunc primum a navibus itis.«
Dixit, et extemplo, neque enim responsa dabantur
fida satis, sensit medios delapsus in hostis.
Obstipuit, retroque pedem cum voce repressit:
inprovisum aspris veluti qui sentibus anguem
380 pressit humi nitens, trepidusque repente refugit
attollentem iras et caerula colla tumentem;
haud secus Androgeos visu tremefactus abibat.
Inruimus, densis et circumfundimur armis,
ignarosque loci passim et formidine captos
385 sternimus: adspirat primo fortuna labori.
Atque hic successu exsultans animisque Coroebus,
»O socii, qua prima« inquit »fortuna salutis
monstrat iter, quoque ostendit se dextra, sequamur

Onom ko gubi je jedini spas da se ne nada spasu!«
Tako se hrabrost mladića u jarost preobrazi; te mi –
355 ko kakvi vuci krvoločni koje magluštinom mrkom
surovi stomak zaslepljuje glađu i štenad što ždrele,
suvih već, čeka – kroz koplja, kroz strele, kroz dušmansku
vojsku
izvesnoj pođemo smrti, sve putem ka središtu grada,
360 mrka dok oko nas šupljim senkama promiče tama.
Ko bi opisao pokolj te noći; za sveopštu seču
našao reči i dovoljno suza za muke tolike?
Prastari ruši se grad, dugogodišnji vladar tog kraja!
Bezbrojna tela nepokretna ulice prekriše svuda,
365 pune ih kuće i prepuni pragovi hramova božjih.
Ali ne platiše samo Trojanci taj krvavi danak:
hrabrost se nekad i onom ko gubi u srce uvuče;
i, makar Grci pobeđuju, ginu i oni – sa obe
strane i žalost i krv, svud užasni prizori smrti.
370 Najpre na Androgeja⁴³ naletimo, praćenog brojnom
četom Danajaca; a on pak pomisli u svom neznanju
da smo od njihovih; ovo nam dobaci baš prijateljski:
»Ljudi, požurite! Gde ste do sada? Otkud ta sporost?
Drugi već spaljeni pljačkaju Pergam i razvlače, a vi?
375 Zar vi tek sada od brodova idete naših visokih?!«
Reče, al' odmah i shvati (jer nikakav odgovor pravi
ne stiže) da je u redove zašao neprijateljske.
Trže se, ukoči, zaneme, ustuknu – kao kad neko
nenadno nagazi zmiju skrivenu u šipražju negde,
380 istog trenutka i odskoči, prestravljen stane da beži,
ona dok zelenu šiju još ljutito, nabreklu, diže –
tako se dade u bekstvo Androgej sav prepadnut od nas.
Jurnusmo zatim, u gusto zaronismo oružje, vojsku,
koja ne poznaje mesto pa pade u paniku, te ih
385 mnogo pokosismo – nadahnu Sreća taj podvig naš prvi.
Tada će Koreb, ponesen tim uspehom, našim junaštvom:
»Drugovi, hajd' mo i dalje tim putem na koji nas Sreća
uputi! Već je na dobro sve izašlo, to će nas spasti!

mutemus clipeos, Danaumque insignia nobis
390 aptemus: dolus an virtus, quis in hoste requirat?
Arma dabunt ipsi.« Sic fatus, deinde comantem
Androgei galeam clipeique insigne decorum
induitur, laterique Argivum accommodat ensem.
Hoc Rhipeus, hoc ipse Dymas omnisque iuventus
395 laeta facit; spoliis se quisque recentibus armat.
Vadimus immixti Danaïs haud numine nostro,
multaque per caecam congressi proelia noctem
conserimus, multos Danaum demittimus Orco.
Diffugiunt alii ad navis, et litora cursu
400 fida petunt: pars ingentem formidine turpi
scandunt rursus equum et nota conduntur in alvo.
Heu nihil invitis fas quemquam fidere divis!
Ecce trahebatur passis Priameia virgo
crinibus a templo Cassandra adytisque Minervae,
405 ad caelum tendens ardentia lumina frustra, –
lumina, nam teneras arcebant vincula palmas.
Non tulit hanc speciem furiata mente Coroeus,
et sese medium iniecit periturus in agmen.
Consequimur cuncti et densis incurrimus armis.
410 Hic primum ex alto delubri culmine telis
nostrorum obruimur, oriturque miserrima caedes
armorum facie et Graiarum errore iubarum.
Tum Danaï gemitu atque ereptae virginis ira
undique collecti invadunt, acerrimus Ajax,
415 et gemini Atridae, Dolopumque exercitus omnis;
adversi rupto ceu quondam turbine venti
confligunt, Zephyrusque Notusque et laetus Eois
Eurus equis; stridunt silvae, saevitque tridenti
spumeus atque imo Nereus ciet aequora fundo.

420 Illi etiam, si quos obscura nocte per umbram
fudimus insidiis totaque agitavimus urbe,
apparent; primi clipeos mentitaque tela
adgnoscent, atque ora sono discordia signant.

Danajske uzmimo štitove, oznake njihove sebi
390 stavimo; hrabrost il' podvala – ko će u borbi da pita?
Oružje daće nam sami!« to reče pa šlem Androgejev,
konjskom ukrašen grivom, nadene, prekrasan uzme
štit, te argivljanski mač da mu zadenut visi o boku.
Učini isto i Rifej pa Dimant; sva mladež se bodro
395 opremi, svako već svojim maločas otetim plenom.
Stupamo tako, bez zaštite bogova, oko nas Grci;
mnogi smo okršaj tada nanizali, kroz noć se slepu
rvući s Grcima, mnoge smo od njih tad poslali Orku⁴⁴.
Te se razbeže, pa neki na lađe potrče u zaklon,
400 tamo na obali; drugi u sramotnom smrtnom se strahu
ponovo popnu u konja, u njegov se sakriju stomak.
Avaj, u nesklone bogove ne sme se uzdati niko!
Eno, od riznice hrama Minervinog vuku Kasandru,
Prijama kćerku; sva kosa joj rasuta, užagren pogled
405 uzalud diže ka nebu – kad jedino pogled i može:
nežne joj sputali ruke, u okove dlanove stegli.⁴⁵
Nije to podneo Koreb, taj prizor; obeznanjen jurnu,
baci se posred tih ljudi u nameri čvrstoj da gine;
i mi svi jurnemo za njim, međ oružje gusto zbijeno.
410 Najpre nas strelama zaspu Trojanci sa visokog hrama,
nastade potom i besmislen pokolj zbog izgleda našeg,
oružja, oznaka: grčke perjanice stvoriše zbrku.
Ljutita vika zbog otete device potom privuče
odsvud Danajce te navale na nas: sam divljačni Ajant,
415 oba Atrejeva sina, i čitav dolopljanski odred.
Ko kad u orkanski vihor zavrte se vetrovi nekad,
kada se sudare, Jugo, Maestral, i Levant, na konje
ponosan Zorine; šume zaječe, a Nerej sred pene
trozupcem ljutito trese i do dna uzburkava more.
420 Koliko god ih se krilo u mraku i senkama noćnim,
sve ih izmamismo otud, iz zaseda kuljaju, gradom
vrvi sve; prvi već štitove naše prepoznaju lažne,
potom i oružje drugo; pa primete različit govor.⁴⁶

Ilicet obruimur numero; primusque Coroebus
425 Penelei dextra divae armipotentis ad aram
procumbit; cadit et Rhipeus, iustissimus unus
qui fuit in Teucris et servantissimus aequi:
dis aliter visum; pereunt Hypanisque Dymasque
confixi a sociis; nec te tua plurima, Panthu,
430 labentem pietas nec Apollinis infula texit.
Iliaci cineres et flamma extrema meorum,
testor, in occasu vestro nec tela nec ullas
vitavisse vices Danaum, et, si fata fuissent
ut caderem, meruisse manu. Divellimur inde,
435 Iphitus et Pelias mecum, quorum Iphitus aevo
iam gravior, Pelias et volnere tardus Ulixi;
protinus ad sedes Priami clamore vocati.
Hic vero ingentem pugnam, ceu cetera nusquam
bella forent, nulli tota morerentur in urbe.
440 Sic Martem indomitum, Danaosque ad tecta ruentis
cernimus, obsessumque acta testudine limen.
Haerent parietibus scalae, postisque sub ipsos
nituntur gradibus, clipeosque ad tela sinistris
protecti obiciunt, prensant fastigia dextris.
445 Dardanidae contra turris ac tota domorum
culmina convellunt; his se, quando ultima cernunt,
extrema iam in morte parant defendere telis;
auratasque trabes, veterum decora alta parentum,
devolvunt; alii strictis mucronibus imas
450 obsedere fores; has servant agmine denso.
Instaurati animi, regis succurrere tectis,
auxilioque levare viros, vimque addere victis.
Limen erat caecaeque fores et pervius usus
tectorum inter se Priami, postesque relict
455 a tergo, infelix qua se, dum regna manebant,
saepius Andromache ferre incommitata solebat
ad soceros, et avo puerum Astyanacta trahebat.
Evado ad summi fastigia culminis, unde
tela manu miseri iactabant inrita Teucris.

Sva ih se sila tu obruši; od Penelejeve ruke
425 ostade Koreb da leži, prvi, uz žrtvenik silne
boginje rata; a pade i Rifej, taj čuvar poštenja,
pravedan i među Trojancima prvi u tome (al' nisu
bogovi mislili tako)⁴⁷; pa Hipanis umre, pa Dimant,
greškom ih naši probodu; a nije ni tebe, o, Pante,
430 tvoja pobožnost zaštitila, ni Apolonova vrpca.
Pepelu trojanski, plamenu, u kojem nestaše moji,
budite meni svedoci da sam, sred tog uništenja
vašeg, uzvratio mačem na udarac danajski svaki
i, da je sudbina htela, po zasluži pao bih tamo!
435 Al' se iščupasmo otuda; Ifit i Pelija sa mnom,
Ifit zbog godina spor, a Peliju ranio Uliks,
jedva i hoda; tad vika nas povuče Prijama dvoru.
Tamo pak bitka žestoka, da pomisliš nikakvog rata
dotle ne beše, ne poginu niko u čitavom gradu!
440 Goni razularen Mars u bezuman juriš Danajce,
gore, ka krovu, a ulaz opsedaju štitove spojiv.⁴⁸
Lestve uz zidove stoje, u prečage upiru noge,
već su pod gredama; levicom štitove drže, od strela
brane se tako, a desnicom hvataju obode krova.⁴⁹
445 Dotle Dardanci odvaljuju crepove, zabate lome,
ispuste s dvora i tornjeva, spremni da njima se brane,
i da ih bace odozgo u poslednjem trenu pre smrti.
Oplatu zlatnu odvijaju s greda, taj vekovni ponos
predaka, drugi već mačeve trgli pa kapiju dole
450 čuvaju; zbijena četa u zasedi pripravnica čeka.
Kraljevska kuća se brani – to duše osokoli naše
pomoć da pružimo, da im u porazu dodamo snage.
Bila su nekakva vrata skrivena pa prolaz u hodnik
koji je spajao odaje dvorske, jer svaka je zadnja
455 imala vrata; i tud je, dok kraljevstvo trajaše ono,
jadna Andromaha išla, bez pratnje, a s njom Astijanakt,
malog da unuka svekar njen, deda, i svekrva vide.⁵⁰
Otud se uzverem na krov, do najvišeg vrha, odakle
bacahu zalud Trojanci, nesrećni, sve što su mogli.

460 Turrim in praecipiti stantem summisque sub astra
eductam tectis, unde omnis Troia videri
et Danaum solitae naves et Achaia castra,
adgressi ferro circum, qua summa labantis
iuncturas tabulata dabant, convellimus altis
465 sedibus, impulimusque; ea lapsa repente ruinam
cum sonitu trahit et Danaum super agmina late
incidit: ast alii subeunt, nec saxa, nec ullum
telorum interea cessat genus.

Vestibulum ante ipsum primoque in limine Pyrrhus
470 exsultat, telis et luce coruscus aena;
qualis ubi in lucem coluber mala gramina pastus
frigida sub terra tumidum quem bruma tegebat,
nunc, positus novus exuviis nitidusque iuventa,
lubrica convolvit sublato pectore terga
475 arduus ad solem, et linguis micat ore trisulcis.
Una ingens Periphas et equorum agitator Achillis,
armiger Automedon, una omnis Scyria pubes
succedunt tecto, et flammis ad culmina iactant.
Ipse inter primos correpta dura bipenni
480 limina perrumpit, postisque a cardine vellit
aeratos; iamque excisa trabe firma cavavit
robora, et ingentem lato dedit ore fenestram.
Adparet domus intus, et atria longa patescunt;
adparent Priami et veterum penetralia regum,
485 armatosque vident stantis in limine primo.
At domus interior gemitu miseroque tumultu
miscetur, penitusque cavae plangoribus aedes
femineis ululant; ferit aurea sidera clamor.
Tum pavidae tectis matres ingentibus errant;
490 amplexaeque tenent postis atque oscula figunt.
Instat vi patria Pyrrhus; nec claustra, neque ipsi
custodes sufferre valent; labat ariete crebro
ianua, et emoti procumbunt cardine postes.
Fit via vi; rumpunt aditus, primosque trucidant

- 460 Bejaše toranj na uglu strmoglavom, viši od krova,
kao da zvezdama stremi; sva Troja se videla otud,
danajske lađe, gde inače stajahu, ahejski logor.
Bacismo gvozdeno uže u spojeve najvišeg sprata,
njima da klizi, te toranj uzdrmasmo pa ga s visine
465 one odgurnusmo; on se uz grmljavu strovali otud,
polete razvaljen dole, pa širom na danajsku vojsku
pade... Al' evo, već dolaze drugi i nema tu kraja
bacanju kamenja, svega što dohvatiš...
- Pir se pred predvorjem samim, na pragu već njegovom bori,
470 mačem se razmeće, oklop dok iskri mu bronzanim sjajem –
ko kakva zmija, što semenki otrovnih kad se naguta,
ode pred mrazom pod zemlju; na svetlost kad gojna izmili,
svlak pošto ostavi, ledima skliskim i ponovo mladim,
sjajna vijuga i svija se u krug, a grudi ka suncu
475 isteže, trorogi jezik iz usta dok njenih palaca.⁵¹
Tu je i džinovski Perifant⁵² i Automedont što konje
Ahilu goni, štitonoša, uz njih sva mladež sa Skira,⁵³
svi se već uvlače u dvor i bacaju baklje ka krovu.
Dograbi Pir, među prvima, dvoseklu sekiru, čvrste
480 razbije dovratke, drma na šarkama vrata i čupa
bronzanu oblogu; tvrdu već proseca hrastovu dasku,
širok se otvara prolaz ko zev kakvih ogromnih usta.
Vidi se dvora unutrašnjost, atrij se proteže dugi;
vidi se Prijamov dom i odaje kraljeva drevnih;
485 oni iznutra pak vide vojnike, na pragu gde stoje.
Užas i metež u dvoru, odasvud se kuknjava čuje,
plač, zapomaganje žena o svodove odaja tuče,
jezivi jauk i lelek do zlatnih odjekuju zvezda...
Beskrajnim dvorom matrone tumaraju, dovratke grle,
490 poljupce u njih utiskuju, groza dok trese im telo...
Nadire Pir, poput oca silovit – nit zasun nit straža
da ga zaustave! Jedna za drugima ovnovi⁵⁴ vrata
tržu sa šarki, razvaljuju, daske tek leže po podu.
Prolaz se otvara sili. Te provale Grci unutra,

495 immissi Danai, et late loca milite complent.
Non sic, aggeribus ruptis cum spumeus amnis
exiit, oppositasque evicit gurgite moles,
fertur in arva furens cumulo, camposque per omnis
cum stabulis armenta trahit. Vidi ipse furentem
500 caede Neoptolemum geminosque in limine Atridas;
vidi Hecubam centumque nurus, Priamumque per aras
sanguine foedantem, quos ipse sacraverat, ignis.
Quinquaginta illi thalami, spes tanta nepotum,
barbarico postes auro spoliisque superbi,
505 procubere; tenent Danai, qua deficit ignis.
Forsitan et Priami fuerint quae fata requiras.
Urbis uti captae casum convolsaque vidit
limina tectorum et medium in penetralibus hostem,
arma diu senior desueta trementibus aevo
510 circumdat nequiquam umeris, et inutile ferrum
cingitur, ac densos fertur moriturus in hostis.
Aedibus in mediis nudoque sub aetheris axe
ingens ara fuit iuxtaque veterrima laurus,
incumbens arae atque umbra complexa Penatis.
515 Hic Hecuba et natae nequiquam altaria circum,
praecipites atra ceu tempestate columbae,
condensae et divom amplexae simulacra sedebant.
Ipsam autem sumptis Priamum iuvenalibus armis
ut vidit, »Quae mens tam dira, miserrime coniunx,
520 impulit his cingi telis? Aut quo ruis?« inquit;
»Non tali auxilio nec defensoribus istis
tempus eget, non, si ipse meus nunc adforet Hector.
Huc tandem concede; haec ara tuebitur omnis,
aut moriere simul.« Sic ore effata recepit
525 ad sese et sacra longaevum in sede locavit.
Ecce autem elapsus Pyrrhi de caede Polites,
unus natorum Priami, per tela, per hostis
porticibus longis fugit, et vacua atria lustrat
saucius: illum ardens infesto volnere Pyrrhus
530 insequitur, iam iamque manu tenet et premit hasta.

495 pobiju naletom prve; sav atrij preplavljuje vojska –
jače od bujice gorske, penušave, nasip kad sruši,
vrtlogom savlada svaku gromadu na putu što osta,
pa se vodurine divljački obruši brdo na polja,
vukuć sa sobom i staje i stoku. U bezumlju takvog
500 ja Neoptolema videh gde kolje, i braću Atride.
Hekubu videh i stotinu kćeri⁵⁵ i Prijama: krvlju
žrtvenik nagrdi svojom, a samo što posveti vatru...
Ložnica onih pedeset, u unuke buduće nada,
dveri, varvarskim krašene plenom⁵⁶ i zlatom – sad sve to
505 svaljeno leži; a uzeše Grci što propusti vatra.⁵⁷
Možda bi, kraljice, htela da pitaš za Prijamov usud?
On, kako vide da pao je grad, da je kućama svaki
isrgnut prag i da dušmanin hara kroz odaje svuda,
uludo stari na drhtava nesvikla pleća navuče
510 oklop i mačem se uzalud opaše pa se međ guste
redove neprijateljske pusti, gotov da umre.
A usred kuće, pod osom nebeskom i otvoren etru,
žrtvenik stajaše moćni, a kraj njega prastari lovor
što se nad žrtvenik nadvi i zasenči hladom Penate.⁵⁸
515 Dotrča uzalud Hekuba dotle, sa kćerima mnogim,
stisnu se one, ko grlice kakve pred crnom olujom,
tu se, uz žrtvenik šćućure, kipove bogova grleć.
A kada Prijama spazi, da mladićko oružje uze,
reče mu: »Kakva te misao zloslutna, nesrećni mužu,
520 natera oružje ovo na sebe da staviš? Kud srljaš?
Nema nam odbrane, svršeno! Više nam ne treba takav
branilac, i da je glavom moj Hektor sad ovde! Ma dođi,
ovamo najzad! Ta sve će nas čuvati žrtvenik ovaj,
il' ćemo zajedno umreti!« reče pa muža povede,
525 te ga, onako ostarelog, smesti kraj sebe na klupu.
U to, gle, Polit, Prijamov sin, što pred Pirovim mačem
pobeže, ranjen, iz pokolja, trči kroz neprijateljsko
oružje dugačkim tremom a potom kroz predvorje pusto;
za njime Pir, da ga dokrajči, ludačkom obuzet željom,
530 stiže ga, rukom ga hvata i kopljem ga izbliza bode;

- Ut tandem ante oculos evasit et ora parentum,
concidit, ac multo vitam cum sanguine fudit.
Hic Priamus, quamquam in media iam morte tenetur,
non tamen abstinuit, nec voci iraeque pepercit:
- 535 »At tibi pro scelere,« exclamat, »pro talibus ausis,
di, si qua est caelo pietas, quae talia curet,
persolvant grates dignas et praemia reddant
debita, qui nati coram me cernere letum
fecisti et patrios foedasti funere voltus.
- 540 At non ille, satum quo te mentiris, Achilles
talis in hoste fuit Priamo; sed iura fidemque
supplicis erubuit, corpusque exsanguie sepulchro
reddidit Hectoreum, meque in mea regna remisit.«
Sic fatus senior, telumque imbelles sine ictu
- 545 coniecit, rauco quod protinus aere repulsum
e summo clipei nequiquam umbone pependit.
Cui Pyrrhus: »Referes ergo haec et nuntius ibis
Pelidae genitori; illi mea tristia facta
degeneremque Neoptolemum narrare memento.
- 550 Nunc morere.« Hoc dicens altaria ad ipsa trementem
traxit et in multo lapsantem sanguine nati,
implicuitque comam laeva, dextraque coruscum
extulit, ac lateri capulo tenus abdidit ense.
Haec finis Priami fatorum; hic exitus illum
- 555 sorte tulit, Troiam incensam et prolapsa videntem
Pergama, tot quondam populis terrisque superbum
regnatorem Asiae. Iacet ingens litore truncus,
avolsumque umeris caput, et sine nomine corpus.
At me tum primum saevus circumstetit horror
- 560 Obstipui; subiit cari genitoris imago,
ut regem aequaeuum crudeli vulnere vidi
vitam exhalantem; subiit deserta Creusa,
et direpta domus, et parvi casus Iuli.
Respicio, et quae sit me circum copia lustro.
- 565 Deseruere omnes defessi, et corpora saltu
ad terram misere aut ignibus aegra dedere.

- tu baš, kud dotrča Polit, pred očima oca i majke,
tu on i pade; u pljusku se krvi tu izli i duša.
Prijama drži već smrt, u njoj je već; ipak on ima
jeđa i glasa u sebi, ne izdrža stari pa viknu:
- 535 »Bogovi neka ti naplate za ovaj besraman zločin,
za tvoju obest i drskost, bar ako na nebu još ima
ikakve pravde da takvo šta kazni, da o tome brine;
neka ti vrate za to što mi ubi pred očima dete
i što me prisili sramno ubistvo da njegovo gledam!
- 540 Nije ni onaj Ahilej, za čijeg se izdaješ sina,
bio spram Prijama takav, spram neprijatelja! No pravo
onog ko moli on poštova, dade mi beskrvno telo
Hektora moga na ukop,⁵⁹ a mene u kraljevstvo vrati.«
Reče to starac pa slabašnim trzajem zamahnu kopljem
- 545 baci ga, ono zagrebe po rapavoj bronzi te osta
jaderno da visi sred kožne izbočine na štitu.
Na to će Pir. »E, otići ćeš lepo, ko glasnik, da javiš
ocu mom, sinu Pelejevom, sva moja zlodela strašna;
i ne zaboravi kakav je skot Neoptolem da kažeš!
- 550 A sada, umri!« To reče pa drhtavog do žrtvenika
dovuče starca, a on se po krvi sinovljevoj skliskoj
zanese, kosu mu levicom uvrnu onaj – svetlucav
podiže mač pa ga sjuri starom do balčaka u bok.
Tako je skončao Prijam,⁶⁰ tom sudbinom, takav je njemu
- 555 zapao kraj: i da vidi u plamenu Troju, i Pergam
kako se ruši, gospodar tolikih zemalja, plemena,
Azije vladar! Ko panj kakav ogroman leži na žalu:
samo ramena, obezglavljen! Neko bez imena telo!⁶¹
Tad me, u prvom trenutku, obuhvati svirepa groza,
- 560 ostah ko skamenjen; potom mi obličje premilog oca,
dođe pred oči, kad ugledah kralja baš godina istih,
kako od surove izdiše rane; bez zaštite da je
Kreuzu, ja pomislih. Poharan dom? I šta li je s Julom?⁶²
Ja se obazreh da proverim ima li ikakve vojske
- 565 igde: no svi me napustiše, neki se baciše s kule,
beznadno satrti borbom, u vatru potonuše drugi.

[Iamque adeo super unus eram, cum limina Vestae
servantem et tacitam secreta in sede latentem
Tyndarida aspicio: dant clara incendia lucem
570 erranti passimque oculos per cuncta ferenti.
Illa sibi infestos eversa ob Pergama Teucros
et poenas Danaum et deserti coniugis iras
praemetuens, Troiae et patriae communis Erinys,
abdiderat sese atque aris invisa sedebat.
575 Exarsere ignes animo; subit ira cadentem
ulcisci patriam et sceleratas sumere poenas.
»Scilicet haec Spartam incolumis patriasque Mycenae
aspiciet, partoque ibit regina triumpho,
coniugiumque, domumque, patres, natosque videbit,
580 Iliadum turba et Phrygiis comitata ministris?
Occiderit ferro Priamus, Troia arserit igni?
Dardanium totiens sudarit sanguine litus?
Non ita: namque etsi nullum memorabile nomen
feminea in poena est, nec habet victoria laudem,
585 extinxisse nefas tamen et sumpsisse merentis
laudabor poenas, animumque explesse iuvabit
ultricis flammae, et cineres satiasse meorum.«
Talia iactabam, et furiata mente ferebar :]
cum mihi se, non ante oculis tam clara, videndam
590 obtulit et pura per noctem in luce refulsit
alma parens, confessa deam, qualisque videri
caelicolis et quanta solet, dextraque prehensum
continuit, roseoque haec insuper addidit ore:
»Nate, quis indomitas tantus dolor excitat iras?
595 Quid furis, aut quonam nostri tibi cura recessit?
Non prius aspicias, ubi fessum aetate parentem
liqueris Anchisen; superet coniunxne Creusa,
Ascaniusque puer? Quos omnes undique Graiae
circum errant acies, et, ni mea cura resistat,
600 iam flammae tulerint inimicus et hauserit ensis.
Non tibi Tyndaridis facies invisa Lacaenae
culpatusve Paris: divom inclementia, divom,

Ostadoh poslednji, sam – na pragu kad Vestinog hrama
ugledah: Tindara kćer se unutra pritajila, ćuti,
krije se tamo;⁶³ a požar je sve osvetljavao jasno
570 dok sam po dvoru tumarao, gledao tamo i amo.
Mržnje se plaši Trojanaca – Pergam je uništen zbog nje –
danajske kazne i besa svog izdanog muža, unapred
strepim od svega, od osвете trojanske kao i grčke,
te se uz žrtvenik, prokleta, sakri i čučaše tamo...
575 Besom mi usplamte duša, i luda me obuže želja
pali da zavičaj osvetim, grešni njen zločin da kaznim.
Još će i zdrava i čitava Spartu i rodnu Mikenu
gledati, pa će u trijumfu ići ko kraljica tamo.
Muža će videti, dom svoj i majku i oca i decu;
580 imaće trojanskih služavki bezbroj i frigijskog roblja?!
Je li baš morao Prijam da umre od mača? Da Troju
plamen proguta? Da krvlju se natope dardanski žali?
Ne, ne! I premda baš nije ni pamćenja vredno kad žena
kažnjena bude i nema ni slave u podvigu takvom,
585 zlo kad iskorenim ono i kad ga po zasluži kaznim,
biće mi zahvalni ljudi, a dušu će moju da greje
osвете plamen i dug kad ga pepelu najbližih vratim.
Sve mi se ovo po bezumnoj mešalo duši pa krenuh...
Tad mi se ukaza – nikad je tako još ne videh jasno –
590 preblaga majka i kroz noć me svetlošću zabljesnu čistom.
Ko što je nebeski bogovi vide, tolika, a likom
sasvim božanska, za desnicu ona me uze i tako
zadrža, s usta joj ružičast sjaj zatreperi pa reče:
»Kakvim je bolom taj bes neukrotivi podstaknut, sine?
595 Zašto mahnitaš? I kako to nestade brige za mene?
Hoćeš li videti najpre otac gde Anhiz ti osta,
star i oronuo, da li je žena ti Kreuza još živa?
Šta je s Askanijem malenim? Svuda se vrzmaju Grci,
odasvud vojska! Za tvoje da ne brinem, branim ih sama,
600 već bi ih odneo požar il' mač bi ih dušmanski probo.
Ne treba Lakonku, Tindara kćerku, i njenu lepotu,
kao ni Parisa, kriviti; bogovi, bogovi, oni

- has evertit opes sternitque a culmine Troiam.
Aspice – namque omnem, quae nunc obducta tuenti
605 mortalis hebetat visus tibi et umida circum
caligat, nubem eripiam; tu ne qua parentis
iussa time, neu praeceptis parere recusa: –
hic, ubi disiectas moles avolsaque saxis
saxa vides mixtoque undantem pulvere fumum.
610 Neptunus muros magnoque emota tridenti
fundamenta quatit, totamque a sedibus urbem
eruit; hic Iuno Scaeas saevissima portas
prima tenet, sociumque furens a navibus agmen
ferro accincta vocat.
615 Iam summas arces Tritonia, respice, Pallas
insedit, nimbo effulgens et Gorgone saeva.
Ipse pater Danais animos viresque secundas
sufficit, ipse deos in Dardana suscitatur arma.
Eripe, nate, fugam, finemque impone labori.
620 Nusquam abero, et tutum patrio te limine sistam.«
Dixerat, et spissis noctis se condidit umbris.
Adparent dirae facies inimicae Troiae
numina magna deum.
Tum vero omne mihi visum considerare in ignis
625 Ilium et ex imo verti Neptunia Troia;
ac veluti summis antiquam in montibus ornum
cum ferro accisam crebrisque bipennibus instant
eruere agricolae certatim, – illa usque minatur
et tremefacta comam concusso vertice nutat,
630 vulneribus donec paulatim evicta, supremum
congemit, traxitque iugis avolsa ruinam.
- Descendo, ac ducente deo flammam inter et hostis
expedior; dant tela locum, flammaeque recedunt.
Atque ubi iam patriae perventum ad limina sedis
635 antiquasque domos, genitor, quem tollere in altos
optabam primum montis primumque petebam,
abnegat excisa vitam producere Troia

s vrha, bez milosti, Troju strovaljuju, savnjuju moćnu!
Gledaj, (jer sada ću smaknuti oblak zbog kojeg, ti, smrtnik,
605 ne vidiš sve u šta gledaš ⁶⁴– zamagljuje, onako vlažan,
sve oko tebe, zamračuje. Nemoj se naredbi mojih,
nikako plašiti, nemoj da majčinski odbiješ savet!):
tamo gde rasute gomile vidiš, od kamena kamen
odvaljen, dim otkud suklja sa prašinom pomešan – tu sad
610 potresa bedeme Neptun i velikim trozupcem drma,
temelje pomera, čitav on podriva grad da ga sruši.⁶⁵
Onde Junona u svirepom besu već kapiju Skejsku⁶⁶
prva zauzima, doziva svakakvu vojsku sa lađa,
gvozdeni opasa pojas ...
615 Eno, na najvišu kulu Tritonija sela Palada,
pogledaj, s oblaka seva, iz jezive one Gorgone!⁶⁷
Sam pak naš Otac⁶⁸ Danajcima hrabrosti dodaje, snage,
sam protiv dardanskog oružja ostale bogove diže.
Sine, požuri i beži te bekstvom tu muku prekрати!
620 Biću uz tebe i čitav do kućnog ćeš dospeti praga.«
Reče to pa se međ gustim izgubi senkama noćnim.
Sve mi strahote, ti prizori, puknu pred očima tada,
kako su sile božanske sve protiv Troje...
Tad mi se učini ceo da Ilij u plamenu tone,
625 i da se prevrće od dna i ruši Neptunova Troja.
Ko kad visoko u brdima prastari spopadnu jasen
dvoseklom sekirom hitrom drvoseče; kad ga zaseku
upiru i da ga obore – još se on uzdiže preteć,
vrh mu se opasno ljulja i naginge, krošnjom dok trese;
630 malo po malo ga svlađuju rane, on zastenje teško,
poslednji put, pa se iščupan ruši po prevoju brda...

Silazim⁶⁹ ja dok me boginja vodi; kroz neprijateljsku
vojsku i vatru se migoljim – kao da uzmiču strele,
plamen me pušta. Pred očinskim nađoh se napokon pragom
635 pred mojim pradavnim domom i smesta poželeh da oca
otud na kakva god brda odnesem, visoka, što dalje.
Odbi on život da produži, kad je sasečena Troja,

exsiliumque pati. »Vos O, quibus integer aevi
sanguis,« ait »solidaeque suo stant robore vires,
640 vos agitate fugam:
me si caelicolae voluissent ducere vitam,
has mihi servassent sedes. Satis una superque
vidimus excidia et captae superavimus urbi.
Sic O, sic positum adfati discedite corpus.
645 Ipse manu mortem inveniam; miserebitur hostis
exuviasque petet; facilis iactura sepulcri.
Iam pridem invisus divis et inutilis annos
demoror, ex quo me divom pater atque hominum rex
fulminis adflavit ventis et contigit igni.«
650 Talia perstabat memorans, fixusque manebat.
Nos contra effusi lacrimis, coniunxque Creusa
Ascaniusque omnisque domus, ne vertere secum
cuncta pater fatoque urgenti incumbere vellet.
Abnegat, inceptoque et sedibus haeret in isdem.
655 Rursus in arma feror, mortemque miserrimus opto:
nam quod consilium aut quae iam fortuna dabatur?
»Mene efferre pedem, genitor, te posse relicto
sperasti, tantumque nefas patrio excidit ore?
Si nihil ex tanta Superis placet urbe relinqui,
660 et sedet hoc animo, perituraeque addere Troiae
teque tuosque iuvat, patet isti ianua leto,
iamque aderit multo Priami de sanguine Pyrrhus,
natum ante ora patris, patrem qui obtruncat ad aras.
Hoc erat, alma parens, quod me per tela, per ignis
665 eripis, ut mediis hostem in penetralibus, utque
Ascanium patremque meum iuxtaque Creusam
alterum in alterius mactatos sanguine cernam?
Arma, viri, ferte arma; vocat lux ultima victos.
Reddite me Danais; sinite instaurata revisam
670 proelia: Numquam omnes hodie moriemur inulti.«
Hinc ferro accingor rursus clipeoque sinistram
insertabam aptans, meque extra tecta ferebam.
Ecce autem complexa pedes in limine coniunx

da u progonstvu se zlopati. »Vi što još mlade ste krvi,
reče, i sopstvenom snagom se čvrsto još držite, vi se
640 dajte u bekstvo, požurite!
Jer da su nebeski bogovi hteli da ja još poživim,
oni bi meni sačuvali kuću i dosta bi bilo
jedan što pogrom preživismo, jedno osvajanje grada.⁷⁰
Recite 'zbogom' mom telu što leži već, idite brže!
645 Neka će meni već ruka smrt da donese i milost
mene će dušmanska svući. Za pogreb ja ne hajem mnogo!
Mnogo ja godina živim, od koristi nikom, a mrzak
bozima, otkad me ljudima kralj i bogova otac
ošinu vetrom od munje i vatrom me dotače svojom.«
650 Govori tako i nepokolebljivo ustraje pri tom,
nas pak oblivaju suze: Askanije, supruga Kreuza,
drugi u kući ga preklinju da ne povuče za sobom
sve nas u propast i da ne požuruje sudbinu našu.
Odbija on, ne odustaje, onde ko prikucan sedi.
655 Opet se nadoh u borbi i rado bih opet da umrem.
Šta sam odlučiti mogao, čemu se nadati tada?
»Pa zar očekuješ ja da te ostavim, odavde odem,
oče?! Ta misao grešna iz očinskih izlazi usta!
Ako su višnji odlučili da od ovolikog grada
660 ništa ne ostane, i ako dodaješ sebe i svoje
Troji na umoru – smrti se ova otvaraju vrata!
Biće tu uskoro Pir, iz krvi kad istupi što je
Prijamu proli, kad sina pred ocem, a oca uz oltar
zakla. Zar ti me rad ovoga izbavi, preblaga majko,
665 kroz onu vatru, kroz strele, da sada u sred moje kuće
dušmanske vršljaju trupe, a da ja jedno za drugim,
gledam Askanija, oca, Kreuzu, oblivene krvlju?!
Oružje, oružje dajte, ljudi! U porazu dan nas
poslednji zove! Međ Grke me vratite, novu da bitku
670 otpočnem: neće baš svako neosvećen umreti danas!«
Tako se ponovo opašem mačem i u štit uvučem
levicu, namestim. Al' tek što kročih iz kuće, kad ono,
žena mi obgrli noge, na pragu i neće da pusti,

haerebat, parvumque patri tendebat Iulum:
675 »Si periturus abis, et nos rape in omnia tecum;
sin aliquam expertus sumptis spem ponis in armis,
hanc primum tutare domum. Cui parvus Iulus,
cui pater et coniunx quondam tua dicta relinquo?»
Talia vociferans gemitu tectum omne replebat,
680 cum subitum dictuque oritur mirabile monstrum.
Namque manus inter maestorumque ora parentum
ecce levis summo de vertice visus Iuli
fundere lumen apex, tactuque innoxia mollis
lambere flamma comas et circum tempora pasci.
685 Nos pavidi trepidare metu, crinemque flagrantem
excutere et sanctos restinguere fontibus ignis.
At pater Anchises oculos ad sidera laetus
extulit, et caelo palmas cum voce tetendit:
»Iuppiter omnipotens, precibus si flecteris ullis,
690 aspice nos; hoc tantum, et, si pietate meremur,
da deinde auxilium, pater, atque haec omina firma.«
Vix ea fatus erat senior, subitoque fragore
intonuit laevum, et de caelo lapsa per umbras
stella facem ducens multa cum luce cucurrit.
695 Illam, summa super labentem culmina tecti,
cernimus Idaea claram se condere silva
signantemque vias; tum longo limite sulcus
dat lucem, et late circum loca sulphure fumant.
Hic vero victus genitor se tollit ad auras,
700 adfaturque deos et sanctum sidus adorat.
»Iam iam nulla mora est; sequor et qua ducitis adsum.
Di patrii, servate domum, servate nepotem.
Vestrum hoc augurium, vestroque in numine Troia est.
Cedo equidem, nec, nate, tibi comes ire recuso.«
705 Dixerat ille; et iam per moenia clarior ignis
auditur, propiusque aestus incendia volvunt.
»Ergo age, care pater, cervici imponere nostrae;
ipse subibo umeris, nec me labor iste gravabit:
quo res cumque cadent, unum et commune periculum,

- uz to i malenog donela Julia i pruža ga meni.
- 675 »Ako već ideš da gineš, sa sobom nas vodi u sve to!
Ako te uči iskustvo da ima još nade, jer uze
oružje, dom svoj ti prvo odbrani! Ta kome će otac,
kome će dete ostati, Jul, i ja, tvoja žena?«
Tako je ridala ona i vapaj se širio kućom,
- 680 kad odjedanput to nešto se desi, to nekakvo čudo:
dok smo mi skrhani držali dete, sve licem uz lice,
zasja na Julovom temenu svetlost, ko šiljata kapa,⁷¹
otud isijava meko, ne peče, a nežnim plamičkom
liže mu kosu i niz slepoočnice spušta se blago.
- 685 Mi se prestravimo; drhteći stresamo plamen sa kose,
pa je i kvasimo ne bi li sveta utrnula vatra.
Otac pak Anhiz, sav radostan, podigne ruke ka nebu,
upre ka zvezdama pogled i ove izgovori reči:
»Svemoćni Jupiteru, ako te ikakve molbe
- 690 umilostiviti mogu, na nas se obazri i daj nam
znak, za svu našu pobožnost, pa, oče, sve ovo potvrdi!«
Jedva to starac izgovori – s leva⁷² se prolomi tresak,
zagrme jako, a kliznu kroz nebeske senke i zvezda,
vukući za sobom baklju, u svetlosti protrča silnoj.
- 695 Gledamo mi preko krova gde leti i kako se potom
potopi, sjajna, u šumu na Idi pa nesta s vidika,
ali nam označi put: i dalje je dugačka brazda
svetlela, celim se prostorom širio sumpora miris.
Ovo tek moga preokrenu oca, on ustade najzad
- 700 te onu presvetu zvezdu i bogove molitvom zazva.
»Brzo sad, brzo, već idemo! Kud god vi, i ja ću s vama!
Bogovi očinski, kuću mi čuvajte, unuka moga.
Od vas je došao predznak, pod vašom je zaštitom Troja.
Pristajem, sine, i više ne odbijam s tobom da pođem!«
- 705 To je govorio, a iza zida se šuštanje vatre
začu: već usijan talas se požara valja, sve bliže...
»Hajde sad, oče, za pleća se uhvati, oko mog vrata,
ja ću se spustiti, nećeš mi biti baš nimalo težak!
Šta god da bude, nas dvojicu ista će propast da snađe,

710 una salus ambobus erit. Mihi parvus Iulus
sit comes, et longe servet vestigia coniunx:
vos, famuli, quae dicam, animis advertite vestris.
Est urbe egressis tumulus templumque vetustum
desertae Cereris, iuxtaque antiqua cupressus
715 religione patrum multos servata per annos.
Hanc ex diverso sedem veniemus in unam.
Tu, genitor, cape sacra manu patriosque Penatis;
me, bello e tanto digressum et caede recenti,
attrectare nefas, donec me flumine vivo
720 abluero.«
Haec fatus, latos umeros subiectaque colla
veste super fulvique internor pelle leonis,
succedoque oneri; dextrae se parvus Iulus
implicuit sequiturque patrem non passibus aequis;
725 pone subit coniunx: ferimur per opaca locorum;
et me, quem dudum non ulla iniecta movebant
tela neque adverso glomerati ex agmine Grai,
nunc omnes terrent aerae, sonus excitat omnis
suspensum et pariter comitique onerique timentem.
730 Iamque propinquabam portis, omnemque videbar
evasisse viam, subito cum creber ad auris
visus adesse pedum sonitus, genitorque per umbram
prospiciens; »Nate« exclamat, »fuge nate, propinquant.
Ardentis clipeos atque aera micantia cerno!« –
735 Hic mihi nescio quod trepido male numen amicum
confusam eripuit mentem. Namque avia cursu
dum sequor, et nota excedo regione viarum,
heu, misero coniunx fatone erepta Creusa
substitit, erravitne via, seu lassa resedit,
740 incertum; nec post oculis est reddita nostris.
Nec prius amissam respexi animumque reflexi,
quam tumulum antiquae Cereris sedemque sacratam
venimus; hic demum collectis omnibus una
defuit, et comites natumque virumque fefellit.
745 Quem non incusavi amens hominumque deorumque,

710 ili pak isto spasenje. Nek mali uz mene se drži,
Jul, a na povećem razmaku žena nek iza nas ide!⁷³
Vi, moje sluge, pak pazite dobro šta kažem i čujte:
ima van grada, kraj izlaza, jedan brežuljak i tu je
prastari Cererin hram, već i napušten, tu je i čempres;
715 koji još ko zna od kada ko svetinju čuvaju stari.
Tu da se nađemo svi, jer svak svojim idemo putem.
Oče, ti svetinje uzmi i predačke nosi Penate –
grešno je ja da ih diram, ja koji stižem iz rata,
krvavog pokolja onog, bar dok se ne operem vodom
720 živom, iz reke...«
Rekoh pa preko ramena širokih i sagnutog vrata
i preko odeće žućkasto lavlje još nabacim krzno
te se pod teret podvučem; a Jul mi u desnicu ruku
svoju uvuče, uz oca pocupkuje pre no korača.
725 Supruga iza nas ide. Kroz crnu se šunjamo tminu;
ja, koga sila ne uplaši strela odapetih odsvud,
malo pre, Grci na čije sam horde naletao gradom,
sada se trzam od najmanjeg daška, i na svaki zvuk ja
stajem u strepnji za ženu, u strepnji za oca kog nosim.
730 Već se približismo kapiji gradskoj, ja pomislih: »Tu smo!
Predosmo put!« – kad odjednom do ušiju dopre nam topot,
začu se trčanje, ima ih mnogo, a otac kroz tamu
zureći viknu: »Joj, sine, beži sad! Ovamo idu!
Eno se štitovi sjaje, i promiču koplja, već vidim!«
735 Tu me, u panici onoj, ta nekakva nesklona sila
zbunjenog pameti liši: jer kako u prečice zađoh,
trčeći poznatim krajem, od ulica bežeći glavnih,
avaj, da je li to zaosta Kreuza, da l' usud mi, jadnom,
ugrabi nju? Je l' zalutala? Il' negde umorna sela?
740 Ne znam, al' više se ne vrati, više je video nisam.
Nisam tad bio ni svestan da nestade, nit se osvrnuh,
sve dok do onog brežujka ne dođosmo, prastarog hrama
onog Cererinog; svi se tu skupimo najzad, a nema
jedino nje! Ni služinčad je ne vidi, ni ja, ni dete.
745 Stadoh, u bezumlju, ljude i bogove onde da krivim;

- aut quid in eversa vidi crudelius urbe?
Ascanium Anchisenque patrem Teucrosque Penatis
commendo sociis et curva valle recondo;
ipse urbem repeto et cingor fulgentibus armis.
750 Stat casus renovare omnis, omnemque reverti
per Troiam, et rursus caput obiectare periclis.
Principio muros obscuraque limina portae,
qua gressum extuleram, repeto, et vestigia retro
observata sequor per noctem et lumine lustrō.
755 Horror ubique animo, simul ipsa silentia terrent.
Inde domum, si forte pedem, si forte tulisset,
me refero: intruerant Danaï, et tectum omne tenebant.
Illicet ignis edax summa ad fastigia vento
volvitur; exsuperant flammae, furit aestus ad auras.
760 Procedo et Priami sedes arcemque reviso.
Et iam porticibus vacuis Iunonis asylo
custodes lecti Phoenix et dirus Ulixes
praedam adservabant. Huc undique Troia gaza
incensis erepta adytis, mensaeque deorum,
765 crateresque auro solidi, captivaeque vestis
congeritur; pueri et pavidæ longo ordine matres
stant circum.
Ausus quin etiam voces iactare per umbram
implevi clamore vias, maestusque Creusam
770 nequiquam ingeminans iterumque iterumque vocavi.
Quaerenti et tectis urbis sine fine furenti
infelix simulacrum atque ipsius umbra Creusae
visa mihi ante oculos et nota maior imago.
Obstipui, steteruntque comae et vox faucibus haesit.
775 [Tum sic adfari et curas his demere dictis :]
»Quid tantum insano iuvat indulgere dolori,
O dulcis coniunx? Non haec sine numine divom
eveniunt; nec te hinc comitem asportare Creusam
fas, aut ille sinit superi regnator Olympi.
780 Longa tibi exsilia, et vastum maris aequor arandum,
et terram Hesperiam venies, ubi Lydius arva

da li me išta okrutnije snađe u srušenom gradu?
Ostavim Anhiza, oca, Askanija, bogove kućne,
drugovi da ih pričuvaju, a ja krivudavim putem,
natrag, dolinom do grada i opet u oružju sjajnom,
750 rešen da opet opasnosti u susret pođem, da Troju
ponovo pretražim celu, u procep da život dovedem.
Pregledam zidine najpre a potom i kapiju mračnu
potražim, kuda izadismo; tragove uočim tamo,
pratim ih, unatrag krenem, pretražujem pogledom kroz noć,
755 strah me i jeza podilaze, sama tišina me plaši.
Nadoh se tako pred kućom – da l' možda, da, možda sad tu je,
možda se vratila?! Ali, Danajci provalili, svud su!
Vatru uzvitlao vetar, već vrhove odgriza krova,
plamen se uzdiže otud i valja se jara put neba.
760 Odem pa Prijamov dvor i tvrđavu pretražim potom;
Tamo, pred hramom Junoninim i pod opustelim tremom
stražare Feniks i svirepi Uliks – odrediše njih da
oteti čuvaju plen, a pred njima na gomili blago,
sve što zapalivši hramove Trojom poharaše oni:
765 trpeze božje⁷⁴ i pehari zlatni i haljine⁷⁵ pljačkom
otete; okolo stoje dečaci, matrone, u strahu
drhte, u dugačkom redu⁷⁶...
Jeste, usudih se tad da bez obzira dozivam, vičem,
kroz noć da vapajem ulice ispunim, očajan, Kreuzu
770 zovem, da ime joj ponavljam, uzalud, opet i opet...
Dok sam je bezuman tražio tako iz kuće u kuću,⁷⁷
sen mi se, prilika njena, pred očima stvori, baš ista
nesrećna Kreuza, al' nekako stasom i viša od moje.⁷⁸
Osupnuh, glas mi se stisnu u grlu i diže se kosa;
775 tad mi se rečima obrati ovim i reši me briga:
»Što si se, premili mužu, tom suludom predao bolu?
Čemu on vodi? Ta nije sve ovo bez volje božanske
ispalo, nije ti dato odavde da Kreuzu sa sobom
vodiš, il' to ne dozvoljava vladalac Olimpa višnjeg.
780 Dugo progonstvo ti stoji i pusta ćeš orati mora;
doći ćeš potom u Zapadnu zemlju gde lidijski Tibar

Aeneidos liber secundus

- inter opima virum leni fluit agmine Thybris:
illic res laetae regnumque et regia coniunx
parta tibi. Lacrimas dilectae pelle Creusae.
- 785 Non ego Myrmidonum sedes Dolopumve superbas
aspiciam, aut Graiis servitum matribus ibo,
Dardanis, et divae Veneris nurus.
Sed me magna deum genetrix his detinet oris:
iamque vale, et nati serva communis amorem.»
- 790 Haec ubi dicta dedit, lacrimantem et multa volentem
dicere deseruit, tenuisque recessit in auras.
Ter conatus ibi collo dare bracchia circum:
ter frustra comprehensa manus effugit imago,
par levibus ventis volucrique simillima somno.
- 795 Sic demum socios consumpta nocte reviso.
Atque hic ingentem comitum adfluxisse novorum
invenio admirans numerum, matresque virosque,
collectam exsilio pubem, miserabile volgus.
Undique convenere, animis opibusque parati,
- 800 in quascumque velim pelago deducere terras.
Iamque iugis summae surgebat Lucifer Idae
ducebatque diem, Danaique obsessa tenebant
limina portarum, nec spes opis ulla dabatur;
cessi, et sublato montes genitore petivi.

- sporo kroz plodne oranice moćnih domaćina teče.
Tamo ćeš srećniji imati život i kraljevstvo svoje,
suprugu-kraljicu! Nemoj za voljenom plakati Kreuzom!
- 785 Neću ja ohole dvorce mirmidonske gledati nikad,
niti dolopljanske, niti ću gospođe služiti grčke,
ja, kao Dardanka i kao Venere snaha božanske!
Nego me Velika bogova majka⁷⁹ na obali ovoj
drži. Sad zbogom, a sina za oboje voli i čuvaj!«
- 790 Kako to reče, a dok sam ja uplakan hteo još mnogo
toga da kažem, već ode, kroz tanani iščeze vazduh.
Triput ja pokušah vrat da joj rukama obgrlim; triput
ja je i uhvatih – uzalud: prilika kliznu kroz ruke,
laganom slična vertiću il' snu što u trenu proleti.
- 795 Najzad se svojim vratih, a noć se već bližila jutru.
Onde se začudih: sveta se veliko sjatilo mnoštvo
koje bi sa mnom da pođe, muškarci i majke, mladići,
spremni za beg i progonstvo, taj nesrećni, mučeni narod.
Odsrud se skupili, poneli prtljag i hrabrost u srcu,
- 800 u koju god hoću zemlju da morem ih sa sobom vodim.
U to se Danica diže nad najvišim prevojem Ide,
dovede dan; a Danajci pod opsadom držahu čvrstom
kapiju grada i nikakve nade ne beše u pomoć.
Tako ja podigoh oca na leđa pa krenuh u brdo...

Beleške uz prevod

¹ Eneja se nalazi uz Didonu i kartaginske glavešine za trpezom koja je naročito ukrašena i malo uzdignuta u odnosu na druge za kojima leže (*toris iussi discumbere pictis*) ostali Kartaginjani i Trojanci. Vergilije zamišlja poseban triklinij za ovo odabrano društvo, jer spominje visoku zavesu (baldahin) koji taj sto i ležajeve oko njega nadvisuje (cf. Hor. *Sat.* II,8). Didona drži u krilu Enejinog sina (zapravo Amora koga je podmetnula Venera). Trpezarija u kojoj se odvija ova masovna gozba (pedeset kuvarica i dvesta poslužitelja) predstavlja kombinaciju rimskih i istočnjačkih elemenata. v. I, 631-642; 697-708.

² Vergilije Grke naziva još i: Danajci, Ahejci, Argivljani, Pelazgi (Mirmidonci, Dolopljani, Mikenjani); a Trojance: Teukri, Dardanci, Frigijci. Sinonimi za Troju su Ilij i Pergam.

³ Mirmidonci – narod iz Tesalije čiju je vojsku u pohodu na Troju predvodio Ahilej; Dolopljane, takođe iz Tesalije, predvodio je Neoptolem. Uliksovi vojnici bili su Itačani. Čini se da ovaj redosled nije slučajan: Vergilije ih ređa od manje štetnog i opasnog po Troju, a većeg junaka, Ahileja, potom divljeg i nečovečnog Neoptolema, do najopasnijeg, Odiseja, koji je »mozak operacije« – makar mislio na bilo kojeg od njihovih vojnika.

⁴ Noć se »strmoglavljuje« (*praecipitat*) u Okean i povlači za sobom zvezde koje takođe »tonu«.

⁵ Devet godina. Cf. II, 3, 295-329.

⁶ Kasnije ćemo saznati da je kostur konja napravljen od čvršćeg jasena (st. 112-113) kao i to ko je sve od grčkih glavešina unutra. Atena, kao zaštitnica zanata, pomagala je u izgradnji glavnom majstoru Epeju, cf. *Od.* 8, 493. Već kod Euripida konj nije više samo jednostavna drvena građevina, već je ukrašen zlatnim o glavom, *Tro.* 520; kasniji epski izvori »oblače« ga u purpur, opisuju oči od dragog kamenja (tehnikolor – kaže Austin, str. 34.) Priča o drvenom konju ušla je već u ranu rimsku književnost kao opšte poznata: Livije Andronik, Nevije, Akcije, Plaut, Enije... Rani rimski komentatori *Eneide* misle da je konj zapravo metafora za neku od ratnih sprava za zauzimanje gradova, više o tome Austin 34. O vezi kulta konja i Posejdona (Neptuna) Heine, Ex. III.

⁷ Zavetnim darom za srećan povratak.

⁸ Tened je na ulazu u Dardanele, ili oko 15 km južno od Troje, tj. njenog najbližeg izlaza na egejsko more (Lus), 6 km udaljeno od kopna. To se ostrvo zvalo i Leukofrida. Na ostrvu je negovan kult Apolona Sminteja, *Il.* 1, 38.

⁹ Da je konj dar za Minervu reći će tek Sinon; Eneja priča kao da njegovi slušaoci već znaju celu priču ili sugerise da je grčka propaganda dala rezultat.

¹⁰ Timet, kao i Prijam, Laomedontov sin, spominje se u *Ilijadi* kao jedan od staraca koji se dive Heleni (3, 146).

¹¹ Kapis se spominje u prvom pevanju kao jedan od Enejinih drugova (st. 183).

¹² Tj. s trojanskog akropolja, opasanog zidinama i kulama, unutar kojih se nalaze kraljevski dvor, hramovi i kuće najuglednijih Trojanaca.

¹³ Tek se sada, posle 23 stiha kaže ko je zarobljenik. Epizoda o Sinonu počinje naoko uzgrednom scenom u kojoj nekakvi pastiri zarobljavaju nekog čoveka, koji potom i sam, već doveden pred kralja, odlaže da se izjasni ko je. Eneja (Vergilije) svojoj priči postepeno dodaje dramatičnost. O Sinonu v. Predgovor, nap. 19.

¹⁴ V. predgovor, nap. 19.

¹⁵ Tj. Grci.

¹⁶ Glavni grčki vrač u vreme Trojanskog rata, mračna figura koja svojim predviđanjem budućnosti na neki način upravlja događajima (žrtvovanje Ifigenije itd.). Prikazujući ga u sadejstvu s Odisejem i prekinuvši priču u ključnom trenutku Sinon daje vremena Trojanima da se zgroze i postanu još ljubopitljiviji i sažaljiviji prema njemu.

¹⁷ Nejasno mesto. Da li »uzevši Grke takvi kakvi su, sve zajedno« ili skrivena, cinična aluzija na to da su im Grci u konju, pred nosom?

¹⁸ Tj. Odisej, Agamemnon i Menelaj bi bili srećni kad biste me ubili.

¹⁹ Ifigeniju.

²⁰ Mešavinom mrvljenog žita (*far*) i soli (*mola salsa*) posipali su noževe, žrtvenik i glavu žrtvene životinje, oko čijih su slepoočnica bile obavijene vunene vrpce.

²¹ Sinon se ne upušta u objašnjavanje kako je uspeo da pobegne, radije brzo prelazi na kuknjavu i zapomaganje, da se naivni Trojanici ne dosete i postave neko pitanje.

²² Pri molitvi ruke su se dizale dlanova okrenutih prema nebu.

²³ Sinon poteže priču o krađi paladija, malog drvenog kipa (verovatno i obojenog prema tadašnjem običaju) boginje Atene sa štitom i kopljem,

koji je imao veliku magijsku moć i koji je štitio grad u kojem se nalazio. Prema proročanstvu Troja je trebalo da bude osvojena kada iz Ateninog hrama bude ukraden paladij, što su, u trenutku kad Sinon ovo priča, već izveli Odisej i Diomed. Svetinje se nisu smele doticati rukama, pogotovo ne okrvavljenim, čak ni odeća kipa ni vrpce oko njegove glave (cf. Juvenal, *Sat.* 6, 50; Cic. *In Verr.* svuda itd.). Više o paladiju Austin 83 i dalje.

²⁴ Tj. boginja Atena; Tritonija je jedan od njenih epiteta.

²⁵ Pergam je trojanska tvrđava ili akropolj; ovde sinonim za Troju.

²⁶ Sinon priču o paladiju nadograđuje i dovodi je, konačno, u vezu sa konjem, koji po njemu ispada nekakva pokajnička žrtva – nadoknada za krađu paladija. Sa grčke tačke gledišta priča deluje nekonzistentno i nategnuto. Takođe nije jasno čime Sinon podupire ideju da konja treba uvući u grad te će zbog toga Trojanci (Azija) jednog dana osvojiti pelopske bedeme – Spartu ili Mikenu ili Peloponez, po heroju eponimu Pelopu, tj. Grčku – kojom Trojance konačno oblaćuje. Vergilije je morao imati mnogo iskustva sa populističkom propagandom u vreme Cezara, Antonija i Oktavijana.

²⁷ Postojalo je više verzija priče o Laokoontu, počev od toga čiji je sveštenik bio: prema Higinu (135) on je Apolonov sveštenik; Servije kaže da je žrebom izabran i za Neptunovog jer je ovaj prethodno poginuo. Nije jasno zašto on ovde žrtvuje bika (»obredna žrtva« je uslovni prevod). Različite su verzije o njegovom prethodnom sagrešenju prema bogovima (zaveo svoju ženu pred Apolonovim kipom npr.) koje Vergilije ne spominje, kao i o njegovoj smrti (ubijeno samo jedno dete, prethodno oslepljen za opomenu, tek potom ubijen itd.).

²⁸ Kojim je do maločas pokušavao (?) da zakolje bika; postavlja se pitanje da li je Laokoont to uopšte uspeo da izvede do kraja i kako se ta okolnost uklapa u potonju sliku bika koji ranjen beži sa žrtvenika, a za koju se (gramatički gledano s pravom) misli da je »poredbena« slika, tj. prizor bilo kojeg bika koji pobegne sa žrtvovanja, što se inače smatralo čudom i nepovoljnim znamenjem.

²⁹ Trojanci su morali da sruše deo zida iznad gradske kapije zbog visine konja, a možda i da prošire prolaz.

³⁰ Cf. Euripid, *Tro.* 518 i dalje.

³¹ O tome kako su se osećali Grci u konju *Od.* 11, 523.

³² Kasandra, Prijamova i Hekubina kći; kao i njen brat blizanac, Helen, imala je proročki dar, koji joj je obećao Apolon, pod uslovom da

prihvati njegovu ljubav. Kasandra je prihvatila sposobnost proricanja, ali je odbila da uzvрати bogu, koji je potom za kaznu učinio da niko ne veruje njenim proroštvima.

³³ V. *Il.* 22, 394 i dalje šta je Ahilej radio sa Hektorovim telom. O uticaju Enija na ovo mesto v. Austin 129.

³⁴ Koji je Hektor skinuo sa Patrokla pošto ga je ubio *Il.* 16, kraj i 17, 125.

³⁵ *Il.* 16, 122.

³⁶ Dejfab je Hektorov najmiliji brat, koji je preuzeo komandu nad trojanskom vojskom posle Hektorove smrti.

³⁷ Ukalegon se kao jedan od uglednih trojanskih staraca spominje u *Il.* 3, 148.

³⁸ U *Ilijadi* se on zove Pantoj (*Panthoos*). Vergilije mu je latinizovao ime u *Panthus*. I on se spominje u već pomenutoj grupi staraca. Pantoj je bio Apolonov sveštenik u Delfima u kojeg se zaljubio jedan od Antenorovih sinova (koji su došli u Delfe da pitaju proročište za savet) i nagovorio ga da sa njim pođe u Troju. Prijam ga je za uzvrat odredio za glavnog Apolonovog sveštenika.

³⁹ O kojima je govorio Hektor u Enejinom snu, u kojem mu ih on i predaje. Vergilije ne kaže da li se Eneja u trenutku kada mu Pant predaje svetinje priseća svog sna, što u onakvoj pometnji ne bi ni bilo očekivano.

⁴⁰ Oružje je u vreme Trojanskog rata bilo bronzano, ali je pitanje da li je to Vergilije znao i koliko je uopšte svestan da često »romanizuje« i Grke i Trojance.

⁴¹ Personifikovano ratno ludilo (Austin, 150).

⁴² Migdon je kralj Frigije. Korebova smrt se prema Pausaniji (10, 27) spominje kod Lesheja; možda je on Vergilijev izvor za epizodu o Korebu (i njegovoj ljubavi prema Kasandri). Moguće je da je ovaj romantični detalj Vergilije sam smislio.

⁴³ Androgej se ne pojavljuje u drugim izvorima.

⁴⁴ Ork je rimski bog podzemlja i vladar nad mrtvima. Poistovećen je sa grčkim bogom podzemlja, Plutonom.

⁴⁵ Prema drugim izvorima (Paus. 10, 26) Kasandru je u Ateninom hramu silovao Ajant, Ojlejev sin, ali Vergilije to naprosto ne može da kaže, računajući možda da čitaoci to već znaju. Prema drugoj verziji, u Eshilovom *Agamemnonu*, nju je kao devicu za sebe uzeo Agamemnon i odveo je u Mikenu (i Paus. 2, 16).

⁴⁶ Da li su se i koliko Grci i Trojanci u 11. veku pne. razumeli, da li je to bio jedan jezik sa različitim dijalektima ili dva jezika, pri čemu je trojanska elita helenizovana pa je razumela Grke – sva ta pitanja ostaju ovde nerešena. Vergilije, u čije je vreme trojanska oblast odavno helenizovana, a već vek i po rimska provincija, barem delimično romanizovana, koji uz to ne piše istoriju niti lingvističku raspravu, izjašnjava se o »jezičkom pitanju« samo onoliko koliko mu je potrebno da pojača katastrofalni trojanski poraz, kojem doprinosi i to što su Grci po govoru otkrili »maskirane« Trojance (*ora sono discordia signant* – primetili su da jezik *zvuči* drugačije; iz toga bi se možda moglo zaključiti da je u pitanju samo drugi dijalekt. O odnosu frigijskog (?) i grčkog jezika C. Brixhe u *Bilingualism in ancient society*, 246 i dalje.

⁴⁷ Cf. *Od.* 1,234.

⁴⁸ *Testudo* – vojnici bi pri opsadi grada spojili štitove nad glavama kao zaštitu od projektila.

⁴⁹ Istovremeno traju dve akcije: Grci pokušavaju da prodru kroz glavna dvorska vrata i da se popnu na krov odakle ih Trojanci gađaju. Vergilije čas govori o jednoj čas o drugoj (kao da prebacuje kameru) da dobije na dramatičnosti ili da prikaže konfuziju.

⁵⁰ Hektorova žena, Andromaha, vodila je svog sina u »neformalnu« posetu babi i dedi, Prijamu i Hekubi. Prolazila bi tajnim hodnikom da ne bi morala da se angažuje pratnja. Eneja, kao blizak dvoru, što indirektno kaže, zna za tajni hodnik i njime će se sada poslužiti da dođe do krova dvora. Ovom nežnom Enejinom uspomenom Vergilije vremenski produžava i »prekriva« strašnu bitku koja i dalje traje, a izbegava i da se upusti u dodatne pojedinosti opšteg pokolja. Nigde neće morati da kaže ni to da je Astijanakt ubijen – jer to Eneja neće videti.

⁵¹ Za ovo poređenje cf. *Il.* 22, 93.

⁵² I kod Homera je Perifant grdosija, ali je ubijen mnogo pre ovih Vergilijevih događaja. *Il.* 5, 847.

⁵³ Ahilej je, preobučen u devojkicu i pod imenom Pira, proveo mladost na ostrvu Skiru, da bi izbegao ostvarenje proročanstva da će poginuti pod Trojom.

⁵⁴ Ratna sprava – veliki balvan na kanapima, čijim se zaljuljavanjem probijaju jača vrata.

⁵⁵ Pedeset kćeri i pedeset snaha Prijama i Hekube (većinu dece Prijamu su rodile naložnice).v. *Il.* 6, 244 i 24, 495.

⁵⁶ Tj. istočnjačkim.

⁵⁷U zahuktalom ređanju strahota u poslednjih sedam stihova (499-505), koje je Eneja svojim očima video (*vidi ipse...vidi*) Vergilije do maksimuma zgušnjava tempo; Eneja kao da grca dok »sumira« šte se sve izgubilo u tom porazu. Skoro svi ovi stihovi počinju teškim rečima: *caede...vidi...sanguine...quinginta thalami... procubere* (glagole koji imaju teško ili iznenađujuće značenje Vergilije i inače rado stavlja na početak stiha). U stihu 506, kao da se postideo što se toliko predao emocijama, Eneja se osvešćuje i oprezno pita Didonu da li želi da čuje kako je ubijen Prijam da bi je pripremio za još užasnije prizore.

⁵⁸ Vergilije se ne izjašnjava kojem je bogu posvećen ovaj žrtvenik u unutrašnjem dvorištu dvora. Prema tradiciji on je bio posvećen Jupiteru »koji odbija« (*Iuppiter Herceus*). Vergilije ga izjednačava sa rimskim Penatima. U peristilima ili atrijima mnogih rimskih kuća rasli su lovor.

⁵⁹ Cf. *Il.* pevanje 24.

⁶⁰ O Prijamovoj smrti postojalo je više verzija; prema Austinu 196 i dalje Vergilije sledi Arktinovu. cf. i *Tro.* 481.

⁶¹ V. nap. 18 uz predgovor. Austin ističe i usporen ritam ovog stiha.

⁶² Tipično muška nepribranost koju lepo ističe Vergilije; tek tu saznajemo nešto o Enejinoj porodici. U prvom pevanju spominje se samo Askanije.

⁶³ U nekim rukopisima nema epizode s Helenom, kojom su se bavili već i antički komentatori. Mnogi je smatraju kasnijom interpolacijom i osporavaju Vergilijevon autorstvo. Neki misle da je na tom mestu Eneja hteo da se ubije. Austin (218) zaključuje da to jesu Vergilijevi stihovi, možda dodati kasnije i ne sasvim doterani.

⁶⁴ Cf. *Il.* 5, 127.

⁶⁵ Neptun (Posejdon) je zajedno s Apolonom i sagradio trojanske zidine. *Tro.* 6; o rušenju *Il.* 12, 16 i dalje.

⁶⁶ Postojalo je predanje da će onaj ko sruši Skejsku kapiju, u kojoj je bio sahranjen kralj Laomedont, Prijamov otac, osvojiti Troju.

⁶⁷ Lik gorgone Meduze (čiji pogled pretvara u kamen) nalazio se na Ateninom štitu.

⁶⁸ Jupiter.

⁶⁹ Pitanje je odakle Eneja silazi. Austin (241) misli da tek sada silazi sa krova Prijamove palate, što mi se, s obzirom na prethodne događaje, ne čini mogućim. Lakše je zamisliti da se Prijamov dvor nalazio na uzvišenom delu akropolja, a Enejina kuća, ka kojoj sada on ide, malo

niže (odvojena drvećem, st. 299-300). Vergilije zaista ne kaže kada je Eneja sišao s krova – moguće je da neki stih nedostaje; pevanje, uostalom i nije dovršeno.

⁷⁰ O Anhizovoj oduzetosti v. predgovor, nap. 16. U Anhizovom detinjstvu ili ranoj mladosti trojanske zidine rušio je Herakle koga je tadašnji kralj Laomedont prevario. Pre toga on je prevario i Posejdona i Apolona uskrativši im nagradu za gradnju bedema na šta su bogovi na grad poslali kugu i nekakvo morsko čudovište. Po savetu proročišta Laomedont je bio prisiljen da čudovištu žrtvuje kćer Hesionu. Heraklu koji se ponudio da je spase obećao je kao nagradu božanske konje, ali je i njemu nagradu uskratio. Herakle je zato zauzeo Troju i ubio Laomedonta i sve njegove sinove osim Prijama. *Il.* 21, 441 i dalje.

⁷¹ Rimski Jupiterov prvosveštenik (*flamen dialis*) nosio je šiljatu kapu (*pilleus*) sa kićankom od vune na vrhu. Možda oblik plamena na julovoj glavi ukazuje na to da će Askanije jednom postati prvosveštenik u Alba Longi. Sličnu legendu o jednom od prvih rimskih kraljeva, Serviju Tuliju, kome se kao dečaku upalila vatra na glavi, navodi Livije (1, 39). Moguće je da su Livije i Vergilije imali isti izvor.

⁷² Grmljavina (i drugi znaci) koja dolazi s leve strane kod Rimljana su se (verovatno pod uticajem etrurske tradicije) smatrala povoljnim znakom. U grčkoj tradiciji povoljna je desna strana što je kod rimskih pisaca katkad stvaralo zbrku.

⁷³ Pitanje zašto je Kreuza išla iza Eneje koji nosi oca i vodi dete za ruku, i koliko to daleko (*longe*) iza njih, napravilo je problem filolozima. Vergilije sugerise da je Enejina zamisao bila da idu u što manjim grupama da bi bili manje primetni. Zato i slugama određuje mesto sastanka izvan grada, podrazumevajući da će i oni kroz grad ići pojedinačno.

⁷⁴ Stolovi na koje su se u hramovima stavljali darovi.

⁷⁵ Ili skupocena odeća ili tapiserije, skupoceni prekrivači itd. (Austin 276).

⁷⁶ Kao zarobljenici i budući robovi.

⁷⁷ Kuće su prazne jer su stanovnici pobijeni ili zarobljeni.

⁷⁸ I u grčkoj i u rimskoj tradiciji seni pokojnika su, kao i bogovi, nešto veće od ljudi. Cf. Her. 8, 38; Plin. *Epist.* 7, 27.

⁷⁹ Velika majka ili Kibela, boginja prirode i majka bogova; njen kult, orgijastičkog karaktera, po predanju posebno je negovan na planini Idi kraj Troje. U Vergilijevo vreme on je već odavno prešao i u Rim.

Sadržaj sveske 36 (2/2007)

MARJANCA PAKIŽ

Bik, jasen, zmije i ljudi: Pad Troje po Eneji

5